

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A csoportközi viszonyok rendszerszintű megközelítése

Serdült Sára

PhD értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Bigazzi Sára

Prof. Dr. László János †

Pszichológia Doktori Iskola
Szociálpszichológia Program

2020

Elméleti háttér

A doktori értekezés fókuszában a csoportközi viszonyok, és azon belül is az előítélet jelensége áll. A klasszikus szociálpszichológiai elméletek az előítéletet nem csoportközi jelenségként, hanem egyéni kognitív folyamatok, illetve személyközi interakciók következményeként értelmezik (Heider, 1958; Kelley, 1967; Tversky, Kahneman, 1974; Pettigrew, 1979). Ezek a megközelítések az egyént egyfajta „társas vákuumba” helyezik, azaz ignorálják azokat a kontextuális változókat mint csoport-hovatartozás, kultúra, ideológia, értékek, és ezektől függetlenül vizsgálják a pszichológiai folyamatokat. A társadalmi valóság figyelembevétele nélkül, azonban, a feltárt dinamikák nem tudják magyarázni, illetve bejósolni sem a csoportközi jelenségeket, sem az egyéni és a csoportközi helyzetek közti kölcsönös összefüggéseket. Az európainak is nevezett szociálpszichológiai hagyomány a fenti kritikai megfontolás miatt szakított a „social cognition” irányzatával, és a jelenségeknek a társadalmi kontextusba ágyazott, csoportközi folyamatként való értelmezését proponálja. A doktori disszertáció ezen európai hagyomány mentén, az előítélet rendszerszintű, kontextuális értelmezésére vállalkozik. A disszertációban bemutatásra kerülő koncepció a csoportközi viszonyokat és az identitás folyamatokat egymással szimultán próbálja megragadni: az előítélettel kapcsolatban nem csak az előítélet tárgyára, vagy forrására fókuszál, hanem a kettő kölcsönös viszonyrendszerére, és a kontextusra, amiben az adott viszonyrendszer kibontakozik.

A dolgozat teoretikus koncepciója a fenti célkitűzés mentén két nagy témakörre, a szociális reprezentáció elmélet (Moskocvici, 1961,1979) és az identitás, azon belül is a szociális identitás elmélet (Tajfel & Turner, 1978), illetve a fenyegetett identitás (Breakwell, 1986, 2010) integrációjára épít.

Serge Moscovici (1961,1979) szociális reprezentáció elméletéből kinövő interdiszciplináris elméleti paradigma a tudással, és annak konstrukciójával foglalkozik. Moscovici elméleti megközelítésének legfontosabb megállapításai, hogy (a.) a szociálpszichológia jelenségekkel kapcsolatos vizsgálódások kapcsán nem lehet egymástól szétválasztani a szubjektumot és az objektumot, (Jovchelovitch, 1996, 2007) illetve, (b.) a kettőt egy közös társadalmi és kulturális keretben kell értelmezni (Wagner, 1998; Bigazzi, 2015). Ezek azért nagy jelentőségű megállapítások, mivel feloldják az egyéni és társas folyamatok közt feszülő éles határvonalat, lehetőséget teremtve az intrapszichikus és szociális jelenségek holisztikus értelmezésére, illetve a kontextus szerepének hangsúlyozásával olyan új perspektívát hoznak be a pszichológiai vizsgálódás elméleti és módszertani eszköztárába, mellyel pontosan, illetve sokrétűen lehet leírni társas folyamatokat.

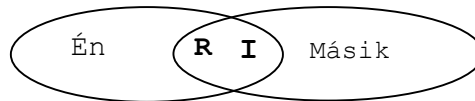
A pszichológián belül az identitásnak két aspektusát szokták elkülöníteni. Az egyik az Eriksontól (1968) származó személyes identitás, melynek tárgyköre az énnel szemben az állandó változások ellenére

megélt folytonosságának és stabilitásának a vizsgálata. A másik a társas vagy szociális identitás (Tajfel & Turner, 1978), amely az egyén csoportazonosulásával foglalkozik (László, 1999). A különböző aspektusok egymástól jól elkülönülnek, és bár nem tagadják a személyes és a társas identitás összefüggéseit, a vizsgálódásaik során vagy csak intra-, vagy csakinterperszonális és csoportközi dinamikákkal foglalkoznak, a kettő szintézisének igénye nélkül.

A személyes és társas tényezők viszonyát illetően Pataki (1982) egy olyan rendszerszemléletet képvisel, melyben nem kérdőjelezi meg az én ontológiai státuszát, és a szubjektum autonómiáját, ugyanakkor elutasítja az én individualista eltárgyasítását, és pusztán dologként való értelmezését. A személyes identitás a személyes tulajdonságok sajátos minőségű együtt járásainak leképződése, míg a szociális identitás, az egyén társadalmi minőségeinek, közösségének képviselője, vagyis olyan sajátos tulajdonságok, melyekben az egyén másokkal is osztozik. A kettő viszonyrendszerét illetően Pataki azt a nézetet vallja, hogy mivel a személyes identitás a szociális identitásból átemelt társas-társadalmi kategóriák mentén töltődik fel tartalommal, így az csak a szociális identitáson alapulhat, és az egyén nem választható el attól a történelmi, társadalmi kontextustól, melyben létezik (Pataki, 1982, 2002, Erős, 2016). Jelen disszertáció a rendszerszemlélet szellemében, a személyes és szociális identitást integrálva vizsgálja az identitásdinamikákat, rámutatva arra az igényre, hogy az értelmezés komplexen intra- és interperszonális szinteket érintve történjen. A komplex értelmezés akkor lehetséges, ha a társas környezetet, azaz a kontextust beemeljük az értelmezési keretbe, és részévé tesszük a kutatási paradigmának. Ez a meta-elméleti újragondolás ötvözi a szociális reprezentáció elméletét az identitáselmélettel. Az integratív szemlélet az említett elméletekben megjelenő kulcsfogalmakat egységes értelmezési keretbe helyezi, és így alkot egy komplex képet egy vizsgált csoportközi jelenségről.

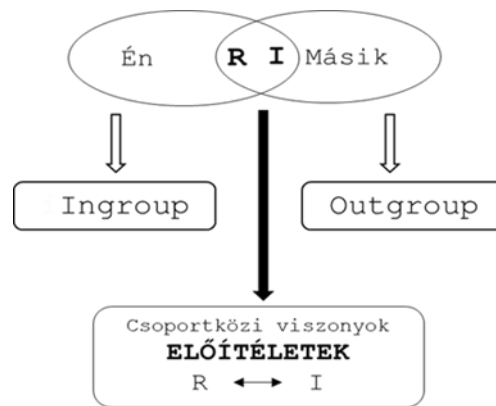
Jovchelovitch 1996-os cikkében amellet érvel, hogy az identitás és a reprezentáció, mint konstrukciós folyamat, elválaszthatatlanok egymástól. Az identitás konstruálódása a szociális reprezentációk mentén történik, ugyanakkor a reprezentáció alkotás folyamata magába foglalja az identitás és az identitáshoz kötődő valóságértelmezés megjelenítést; tehát a reprezentáció konstrukciója egy adott identitáspozícióból történő jelentésadás. Jovchelovitch a reprezentáció és az identitás közti komplex és kölcsönös viszonyrendszert a következőképpen írja le: „There is no possibility of identity without the work of representation, just as there is no work of representation "without an identificatory boundary between the me and the not-me. It is in the overlapping space of the me and the not-me that representations and identities emerge” (Jovchelovitch,1996: 5). Ennek értelmében nem beszélhetünk identitásról reprezentációalkotás folyamata nélkül, mint ahogy nem beszélhetünk reprezentációról az Én és a Másik viszonyrendszerének értelmezése

nélkül. Az Én és a Másik közti interszubjektív térben létrejövő diskurzból emelkedik ki mind a reprezentáció, mind az identitás, az egyik változása a másik változását vonja maga után (1. ábra).

1. ábra: Reprezentáció és Identitás az Én és Másik viszonyrendszerében

Ha a fenti modellt a csoportközi viszonyokban használt terminológiával bővítjük, akkor azt mondhatjuk, hogy az Énnek az ingroup, míg a Másiknak az outgroup feleltethető meg, aminek értelmében a két instancia közti tér a csoportviszonyok, és így az előítéletek színtereként értelmezhető. A vázolt elméleti koncepciót az alábbi ábra (2. ábra) szemlélteti:

2. ábra. A csoportközi viszonyok Én-Másik viszonyrendszerbe ágyazott megközelítése

Ez azt jelenti, hogy a reprezentáció és az identitás komplex viszonyrendszere a csoportközi viszonyoknak feleltethető meg, így az előítélet is felfogható a reprezentáció és az identitás kölcsönös egymásra hatásának manifesztációjaként. Ennek a tézisnek a tükrében feltételezhetjük tehát, hogy ahhoz, hogy megértsük a csoportközi viszonyok, és így az előítéletek természetét, fontos, sőt elengedhetetlen a reprezentáció és identitásfolyamatok beemelése az értelmezési keretbe. A fókusz nem lehet egyes komponenseken, mint csak az előítélet tárgyán (objektum), vagy csak az előítélet alanyán (szubjektum), hanem a kettő kölcsönös viszonyának tanulmányozása az, ami közelebb visz minket a megértéshez (Bigazzi, Serdült, Bokrétás 2019). Ezek a megfontolások tehát azt kihangsúlyozzák, hogy az előítélet kutatás részeként fontos lenne az identitással foglalkozni. Ezt olyan, identitással kapcsolatos kutatások eredményei is alátámasztják, melyek bizonyos identitásállapotokkal együtt járó előítéletes és hosztilis csoportközi viszonyulásokat írnak le. Ilyen például a kollektív áldozati identitás (Bar-Tal, 2001, 2009, Vollhardt, 2009a, 2012, 2013, 2015; Noor et. al. 2017; László, 2011; Mészáros et al. 2017), vagy a versengő áldozati identitás (Noor et. al., 2008, 2012, Sullivan et. al. 2012).

A disszertáció tehát, azért proponálja a szociális reprezentáció és szociális identitáselmélet integrációját elméleti keretként a csoportközi viszonyok értelmezéséhez és vizsgálatához, mivel ez a megközelítés magyarázni tudja mind az előítélet és sztereotípa sokszínűségét, mind a bizonyos identitás struktúrákkal együtt járó csoportközi viszonyulásokat, valamint az identitás struktúrákkal szintén összefüggésben lévő pszichológiai mélystruktúrák változását. Ezen megfontolások tükrében, erősen indokolt az előítélet nem pusztán csoport, hanem intrapszichikus aspektusból történő vizsgálata, illetve, hogy az intrapszichikus, interperszonális és csoportközi folyamatok egységesen, az identitás egy dinamikus rendszerként legyenek értelmezve.

A doktori értekezés empirikus része a bemutatott megközelítés mentén vizsgálja az előítélet jelenségét. Erre a nem cigány, magyar többség és cigány kisebbség viszonyrendszere szolgál terepként, mivel a magyar kontextusban ez az egyik legrelevánsabbnak mondható társadalmi feszültség forrása.

Az első kutatás eltérő társadalmi kontextusokban szabad asszociációkon keresztül, valamint projektív módszerekkel tárja fel a magyar és cigány reprezentációt. Mivel az identitás és a reprezentáció egymástól elválaszthatatlan folyamatok, a vizsgálat célja az ingroup (Én) és az outgroup (Másik) reprezentációjának összetartozó vizsgálata. A kutatás két fő kérdése: (1) *Kontextusok között – eltérő kontextusokban más cigány és magyar reprezentációk dominálnak-e?* (2) *Kontextuson belül – milyen viszonyrendszereket fedezhetünk fel adott kontextuson belül a cigány és magyar reprezentációk együttes vizsgálatában?*

A második kutatás az első kutatás továbbgondolása. Míg az első vizsgálat az identitás és a reprezentáció közti kapcsolatot boncolgatja, addig a második kutatás fókuszában az identitás és a csoportközi viszonyok összefüggései állnak. Mivel az előítéletes viszonyulás egy sajátos identitás állapotként is felfogható, a vizsgálat ennek az állapotnak a komplex feltérképezését célozza meg, az identitás személyes és társas aspektusának együttes bevonásával. A kutatásban a magyar-cigány viszonyrendszert véleményező szöveges válaszok vannak egybevetve intrapszichikus, interperszonális és csoportidentitást vizsgáló változókkal. A kutatás két fő kérdése: (1) *Az előítéletes viszonyulás interpretálható-e fenyegetett identitás állapottal való megküzdésként?* (2) *A fenyegetettség, mint identitás állapot, az identitás milyen szintjeit érinti? Milyen állapot a „fenyegetett állapot”, és milyen összefüggésben áll a csoportközi viszonyokkal?*

Első kutatás

Vizsgálati minta kiválasztása

Mivel a vizsgálat célkitűzése az eltérő szociális kontextusokban megjelenő magyar identitás, illetve magyar és cigány szavak reprezentációs mintázatok feltárása volt, a vizsgálati minta kiválasztását ezen célkitűzés mentén határoztuk meg. A kutatás négy különböző oktatási intézményben lett kivitelezve: három pécsi középiskolában, illetve a Pécsi Tudományegyetemen. Ennek hátterében két indok áll. Egyrészt a kutatási koncepció a serdülő és fiatal felnőtt korosztály vizsgálatára épül. Azért ezt a korosztályt választottuk, mert az identitás fejlődésének szempontjából ez a legintenzívebb időszak, ilyenkor alakítja ki az egyén az önmagáról és a világról alkotott képét, a kettő együtt, egymással összefonódva formálódik. A vizsgálati minta kiválasztásával kapcsolatos másik érünknek Moscovici (1961) alap kutatása az alapja, mely kutatásban a szerző arra mutat rá, hogy eltérő társas közegek eltérő módon reprezentálnak jelenségeket, fogalmakat. Ezen következtetés mentén azt feltételezzük, hogy eltérő oktatási közegek eltérő identifikációs és reprezentációs mintázatokot közvetítenek. Olyan iskolákat választottunk, melyek profiljukból adódóan eltérő oktatási irányelveket követnek, így az összehasonlításuk melletti érvelés kellően megalapozott. A kiválasztott középiskolák a következők voltak: a Pécsi Ciszterszi Rend Nagy Lajos Gimnázium, a Pécsi 500. Számú Angster József Szakképző Iskola és a Pécsi Művészeti Gimnázium és Szakközépiskola.

Vizsgálati eszközök, minta bemutatása

A vizsgálat célkitűzéséhez illeszkedően egy olyan, különböző technikákat ötvöző teszt battériát alakítottunk ki, mely a reprezentáció és identitás több szempontú elemzését teszi lehetővé. Az összeállított kérdőívcsomag a demográfiai adatokon kívül három részt tartalmazott: (1) egy kapcsolati hálót, (2) asszociációs hálót és (3) Bogardus társadalmi távolság kérdőívét.

A kapcsolati háló (Vergès & Bouriche, 2001) egy olyan eszköz, melyben a vizsgálati személyeknek különböző, előre megadott fogalmak között kell kapcsolatokat jelölniük. 12 fogalom – Indiai, Arab, Én, Nemzetiség, Olasz, Magyar, Beás, Német, Európai, Cigány, Kínai, Román – voltak. A kapcsolati háló mentén a csoportok mentális térképét tudjuk vizsgálni.

Az asszociációs hálóban a kitöltőknek egy inger szóra kellett asszociálniuk. Mi két feladat elé állítottuk a kitöltőket, két ingert, a magyar és a cigány szavakat, használva. Az asszociáción kívül a kitöltőknek jelölniük kellett, hogy adott asszociáció hányadik asszociációként jutott az eszükbe, milyen számukra az asszociált szó valenciája, pozitív, negatív vagy semleges. Ezekből az adatokból a szavak polaritás és neutralitását tudjuk kiszámolni, ami az adott szó konnotációját, illetve az asszociált tartalmak közti viszonyrendszert jeleníti meg. A demográfiai kérdések a nemre, korra,

anya és apa iskolai végzettségére vonatkoztak, illetve rákérdeztünk, hogy a kitöltő végzett-e önkéntes munkát és hogy vallásos-e. Az adatok az EVOG, SPAD-t, és IBM SPSS Statistics 22-es verzióval lettek feldolgozva.

A vizsgálatban összesen 613 fő vett részt. A 613 főből 175 fő a PTE hallgatója és 438 fő középiskolai tanulmányát végző diák volt. A teljes minta 17%-a az 500-as, 22 %-a MGSZ, 28%-a az Egyetem és 32% -a NLG tanulója.

A teljes minta átlagéletkora 17,67 év (SD=3,134). A legidősebb vizsgálati személy 33 éves, a legfiatalabb 14 éves volt. A középiskolás minta átlagéletkora 16,12 év (SD=1,535), akik közül legfiatalabb 14. életévében jár, a legidősebb pedig 21 éves. A felsőoktatásukat folytató hallgatók átlagéletkora 21,71 év (SD=2,579). Az egyetemisták csoportjának legfiatalabb tagja 18 éves, a legidősebb tagja 33 éves volt.

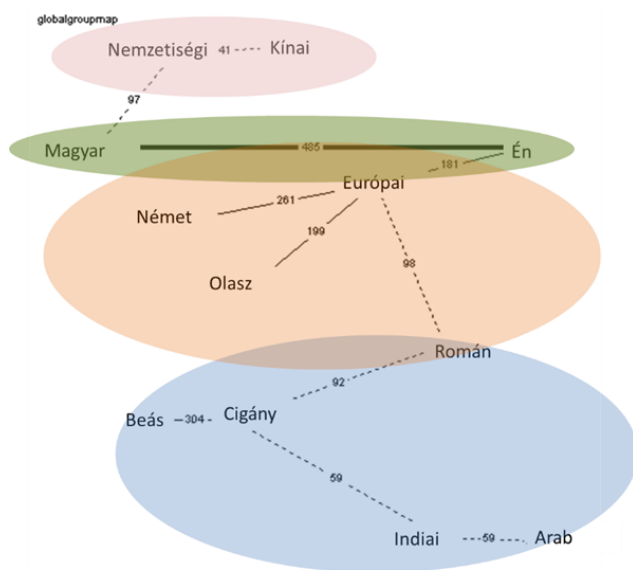
Eredmények

A kapcsolati háló eredményei

A kapcsolati hálóból¹ nem csak arra tudunk következtetni, hogy a kitöltők hogyan viszonyulnak másokhoz, hanem a saját csoportról való gondolkodásra is, mivel másokat és magunkat egyszerre, egymás függvényében pozicionáljuk a társas térben. Az elemzés révén kapott mentális térképek tehát értelmezhetőek az identitás, és a reprezentáció kölcsönös viszonyának képi megjelenítéseként. A következő ábrák az összminta, illetve egyes alminták mentális térképét mutatják be.

---

¹ az adatok elemzése az EVOG programmal történt

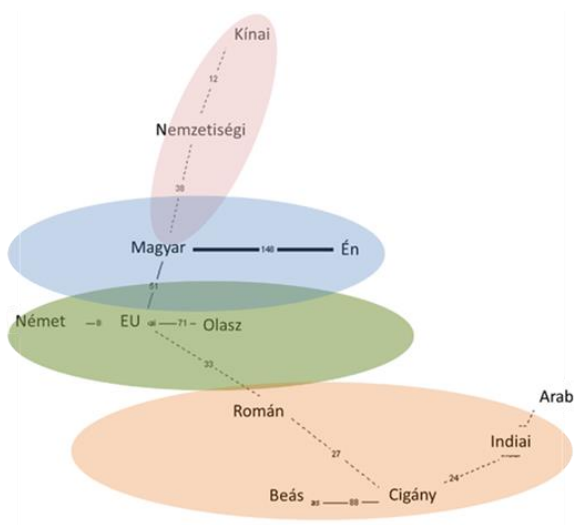

3. ábra: az összminta mentális térképe

Az összmintára vonatkozóan (3.ábra) azt állapíthatjuk meg, hogy *magyarként* a vizsgálati személyek nagy része (79%) lehorgonyozza saját magát, *európaiként* viszont csak az összminta 29%-a teszi ezt meg, tehát amíg a nemzeti identitás erősen aktiválódott, az európai identitás kapcsán ez nem mondható el. Az **európai** fogalommal való azonosulás az *Én*-en keresztül, tehát nem a nemzeti identitáson keresztül történik, azaz a magyarság és az európaiság két, egymástól független azonosulási dimenzió. Az *Én* az *európai* fogalmon keresztül, közvetetten

kapcsolódik más csoportokhoz, mint a német, olasz, román, azonban a magyaron keresztül nem. A **magyar** az viszont az *Énnel*, és a nemzetiségi fogalommal áll csak kapcsolatban, egy elszigetelt, izolált egységet képvisel, ami közvetett módon, a nemzetiség fogalmán keresztül még a kínaihoz kötődik. Ezek függvényében elmondhatjuk, hogy az európai identitás sokkal inkluzívabb, mint a magyar. A **cigány** a román fogalommal, a beással, és az indiaival áll kapcsolatban, és az európai identitáson keresztül kapcsolódik csak az *Én*hez, a magyaron keresztül nem, ami alapján azt mondhatjuk, hogy a magyartól minden minőségben nagyon távoli csoportként reprezentálódik.

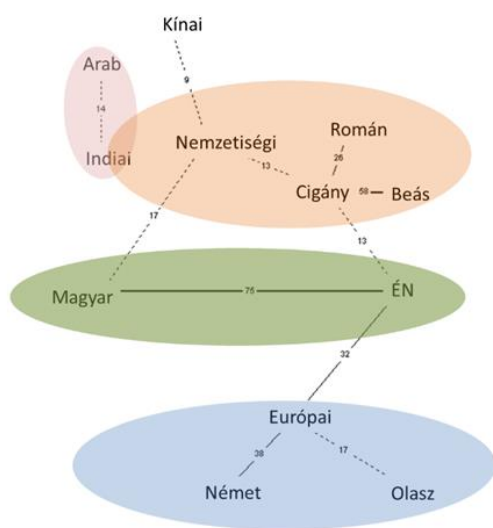
Az erős nemzeti azonosulás, és a cigánytól való hatalmas társadalmi távolság még intenzívebben

4. ábra: az NLG mentális térképe

megjelenik az **NLG-s almintán** (4. ábra). Az *Én* 76%-a azonosul a magyarral, viszont itt az *Én* nem azonosul az európaival, tehát az azonosulás egydimenziós. A minta 26%-a kapcsolja össze a magyart az európaival, tehát az európai identitás a nemzeti identitáson keresztül közvetett módon érhető tetten: az *Én* az magyar, és a magyar az, ami európai. A cigány a román fogalomhoz kapcsolódik, nagy pszichológiai távolságra helyezkedik el a nemzeti identitás által dominált magyar-*Én* diádikus egységtől.

5. ábra: az 500-as mentális térképe

Ettől eltérő azonosulási mintázatot mutat az 500-as diákok mentális térképe (5.ábra): itt az ÉN nem csak a magyarral (72%), az európaival (30%), hanem a cigánnyal (12%) is kapcsolódik. Az eddigiektől egy teljesen eltérő nemzetiségi blokkot láthatunk, melynek immáron nem csak a kínai, hanem a román és a cigány is része. Az ÉNnek és a magyarnak a cigánytól való csökkent pszichológiai távolsága tehát egyértelműen kimutatható, tehát ebben az almintában a cigány a magyar többséghez tartozó kisebbségként, és nem a Távol-Kelet egyik csoportjaként reprezentálódik. Ezekből az

eredményekből már kirajzolódik, hogy mind az identifikációs mintázat, mind a cigány reprezentáció eltérő módon szerveződik a különböző almintákban.

Szóasszociációk elemzésének eredményei

A magyar és a cigány fogalomról a szóasszociációk mentén először egy összmintára vonatkozó általános képet alkottunk. A következő két táblázat a leggyakrabban asszociált szavakat tartalmazza magyar (1.táblázat) és a cigány (2.táblázat) szóra.

Magyarország 214	anyanyelv 181	magyar ételek 133	haza 119	magyar zászló 114	gazdag hagyomány 90	család 89	kultúra 76	Kölcsey 74	városok 68
Duna 67	Európa 66	pálinka 63	az otthonom 62	ember 55	könnyűzene 55	magyar népdal 54	csóró 51	cigány 46	Etelköz 46

1. táblázat: magyar szóra adott asszociációk frekvencia szerinti bemutatása

lopás 206	bűn 192	kultúra 188	muzikális 186	koszos 124	kisebbség 114	csóró 104	rasszizmus 102	nagycsalád 85	családi pótlék 82
rengeteg ember 74	agresszió, kreol 73	munkanélküliek 64	hazugság 63	alacsony iskolázottság 58	erőszak 56	félelem 51	átverés 48	ordibálás, kivételek 41	modortalan 40

2. táblázat: a cigány szóra adott asszociációk frekvencia szerinti bemutatása

A magyar reprezentáció magját olyan sztereotipikus szavak alkotják, mint *kultúra, anyanyelv, hazza*, tehát a csoportazonosulással kapcsolatos tartalmak. A leggyakrabban asszociált szavak mentén arra következtethetünk, hogy a kitöltők aktiválták a nemzeti csoportidentitásukat, ami egybecseng a mentális térkép eredményeivel. A szó polaritás értéke pozitív, (0,38; SD=0,420), ami a kitöltőknek a fogalommal kapcsolatos pozitív viszonyát tükrözi. A cigány szó esetében ezzel szemben a leggyakrabban asszociált szavak mind negatív kicsengésű asszociációk, - *lopás, bűn, koszos* -, és a szó a polaritás index eredménye alapján (-0,30, (SD=0,50) negatív konnotációjú. Ezek az eredmények rárimelnek a kapcsolati hálóban tapasztalt, cigánytól való hatalmas észlelt pszichológiai távolságra. A neutralitás index alapján elmondhatjuk, hogy mindkét fogalomhoz, mind a magyarhoz (0,72, SD=0,333), mind a cigányhoz (-0,62, SD=0,44) ambivalens a kitöltők viszonyulása, azaz a negatív és pozitív tartalmú asszociációk együttesen vannak jelen mindkét reprezentáció esetében.

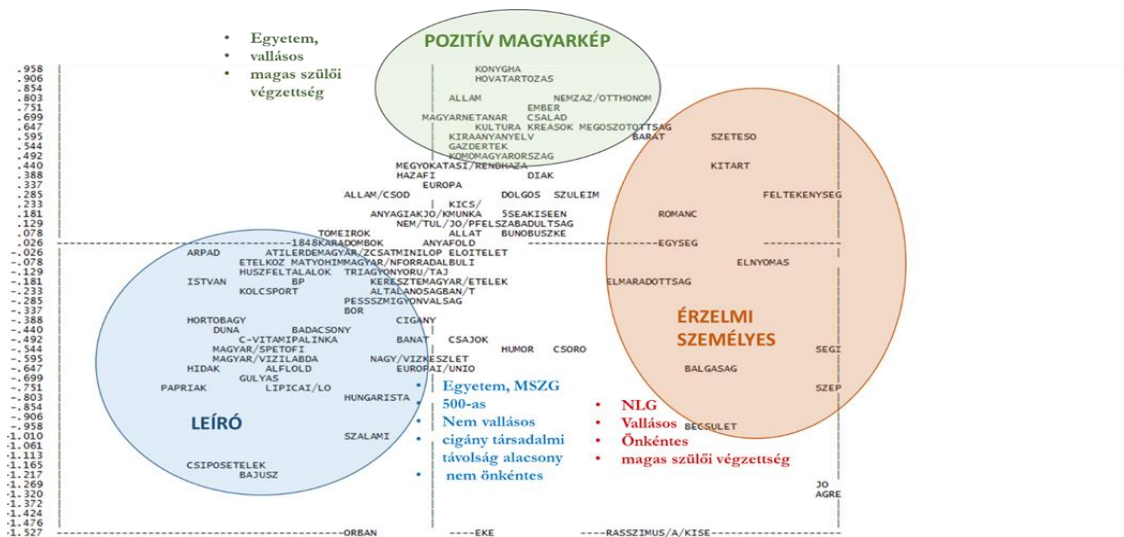
Almintákként vizsgálva a polaritás és neutralitás indexeket, kirajzolódnak különbségek az oktatásintézmények között, pontosabban az 500-as és a többi alminta között. Az 500-as alminta ugyanis az, ami mind a magyar mind a cigány reprezentáció esetében vagy a polaritás, vagy a neutralitás index mentén különbözik a többi almintától: a magyar polaritás index az 500-as esetében sokkal negatívabb az NLG-s és egyetemista almintához képest, míg a cigány neutralitás index szignifikánsan eltér minden almintától, negatív irányba. Az 500-as kitöltők esetében tehát, a magyar kép negatívabb, míg a cigány reprezentáció sokkal inkább fragmentált, ambivalens a többi almintához, és az összmintához képest. Hogy ezek az eredmények hogyan interpretálhatók, az a szemantikus mező elemzésének eredményei mentén válik érthetővé, mely révén még inkább differenciálódik az összminta, és még markánsabban kirajzolódnak az alminták közti reprezentációs különbségek.

A magyar szó szemantikus mezeje² négy faktor köré szerveződik. Az első három faktor (6.ábra) együtt alkot egy interpretációs egységet, melyen belül három tartalmi dimenziót különíthetünk el. Az első tartalmi dimenzió (Leíró) teljes mértékben mellőzi az érzelmi bevonódást, egy semleges, felszíni sztereotip fogalmakat használó, leíró jellegű magyar reprezentáció, mely a magyar fogalom távolítására, alacsony fokú identifikációra enged következtetni. A második tartalmi egység (Érzelmiszemélyes) ennek az ellenkezőjeként, magas bevonódásról árulkodó, érzelmi állapotokat megjelenítő fogalmakból áll össze, mely a keserédes, romantikus azonban esszenciális és megkérdőjelezhetetlen magyarságtudatot jeleníti meg. A harmadik fogalmi egység (Pozitív magyarkép) szintén sztereotipikus, azonban az első fogalmi egységhez képest propagandaszerű, a magyarsággal csupa magasztos és pozitív tartalmat társító, pozitív érzelmeket megjelenítő

---

² az elemzés a SPAD-t programmal történt

reprezentáció, mely szintén a nemzettel való azonosulásra utal, azonban ez az azonosulás reflektálatlan, olyan értelemben, hogy nem tartalmaz negatív érzelmeket, hanem csak túlzóan pozitív tartalmak jelennek meg benne. Ha rávetítjük a független változókat a leírt tartalmi egységekre, akkor megállapíthatjuk, hogy az Érzelmi-személyes dimenzióban leginkább az NLG-s, a Leíró kategóriában az 500-asok, az MSZG-s, és az Egyetemisták gondolkodnak leginkább, míg a Pozitív magyarkép kategóriában az egyetemista alminta telítődött.

6. ábra: a magyar szóasszociáció első két faktorának grafikus ábrázolása

Ez a mintázat jól illeszkedik a kapcsolati háló eredményeihez: ahol az Én csak a nemzeti identitás mentén horgonyozza le magát, ott a magyar reprezentáció periférikus tartalmai is a nemzettel való azonosulás tematikája köré szerveződnek, a nemzeti identitás ennél az almintánál egy olyan főle rendelt identitásdimenzió, amely alapjaiban definiálja az egyén azonosulási és viszonyulási mintázatait (NLG). Ezzel szemben, ahol az Én lehorgonyozása differenciáltabb, több azonosulási dimenzió jelenik meg, mely azonosulások egymással párhuzamosak, tehát egyik azonosulás sem fölérendelt dimenzió (500-as, MSZG, Egyetem), ott a magyar reprezentáció absztraktabb, homogénebb, kevésbé kidolgozott és inkább sztereotipikus, nem az egyén identitásának magja.

A magyar szemantikus mezejének negyedik faktora (7. ábra) az idő faktora. Itt két nagy tartalmi egységet tudunk elkülöníteni. Az egyik póluson a Múltat megidéző történelmi tematikájú asszociációkat találhatjuk, míg a másik póluson Jelen fókuszú, személyes konnotációjú szavak vannak. A Múlt tartalmi egységben az NLG-s, MSZG-s és Egyetemista kitöltők telítődnek, míg a Jelenben az 500-as alminta kitöltői gondolkodnak inkább. Ez a különbség adódhat az oktatási rendszereken belüli különbségekből, az 500-asban inkább szakoktatás folyik, a szakmai és gyakorlati tantárgyakon van a hangsúly, nem pedig az általános műveltséget és így akár a múlt nagyjait is előtérbe helyező klasszikus diszciplínák.

A cigány reprezentációval kapcsolatos két szemantikus mező egy, az ingrouptól más csoportot jelenít meg. Ez jól magyarázható a szelf-kategorizáció és a szociális identitás elmélet mentén: a magyar ingrouppal szemben az outgroup disztinktív, megkülönböztetett tulajdonságai kerülnek fókuszba. Ott, ahol az én lehorgonyzása több dimenziós (MSZG, Egyetem), a magyar kép pedig absztrakt, ott a cigány kép egy kulturálisan Más csoportként definiálódik, kiemelve az outgroup olyan tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik az ingrouptól, és egyediségét fejezik ki, pl. nehéz sors, pompás ízek, hátrány. Ezzel szemben ott, ahol az identifikációs mintázat egy dimenziós (NLG) egy negatív, relációs reprezentáció születik. Az asszociált szavak alapján – lopás, öl, átver, csal – az alany nem önmagában, egyediségében, hanem a saját csoporttal való viszonyrendszer mentén gondolkodik a cigányról. Az imént idézett szavak mind relációs szavak, (csalni, átverni, megölni, meglopni valakit lehet), tehát a reprezentáció elsősorban nem az asszociáltról szólnak, hanem az asszociáló és az asszociált reprezentált viszonyrendszerét jeleníti meg, és csak ezen keresztül közvetítenek az outgroupra vonatkozó információkat. A viszonyrendszert megjelenítő szavak mentén a cigány egyfajta az énről veszélyes ellenségként reprezentálódik. Ez egyben az én észlelt fenyegetettségéről is beszámol, tehát a cigány mint fenyegető, ezen a fenyegető cigány képen keresztül pedig a Self, mint fenyegetett reprezentálódik.

Az eredmények végső összegzésére egy olyan táblázatot (7. táblázat) készítettem, mely a kutatási kérdéshez illeszkedően oktatási intézményekként jeleníti meg az Én lehorgonyzását, illetve a magyar és cigány reprezentációt egyben. Az eredményeknek ezen szempontok mentén való értelmezése azért releváns, mert így tudunk valóban az interszubjektivitáson túlmutatni, és az interobjektivitás szellemében a kontextusban megjelenő csoportközi viszonyrendszerekre vonatkozóan következtetéseket levonni. Az táblázatban (3. táblázat) bemutatott eredmények tehát nem azt jelentik, hogy az adott al minta összes tagja az adott énellehorgonyzás mentén adott magyar és cigány reprezentációs mintázatokban gondolkozik, de a kutatásnak nem is célja az individuális, illetve interszubjektív folyamatok vizsgálata. Ehelyett a törekvés az a kollektívan megkonstruált társas valóságban megjelenő identitás és reprezentációs folyamatok feltárására irányul, mivel - ez az, ami közelebb visz minket az előítéletesség, a viszonyrendszerek természetének, illetve az interperszonális folyamatoknak a pontosabb megértéséhez (Moghaddam, 2003, 2006).

	NLG	500-as	MSZG	Egyetem
én lehorgonyzás	magyar	magyar, európai, cigány	magyar, európai	magyar, európai
magyar reprezentáció	erős, romantikus	leíró	leíró, reflektálatlan pozitív	leíró, reflektálatlan pozitív
cigány reprezentáció	negatív	negatív	másság	másság

3. táblázat: az eredmények összefoglalása

A táblázat (3. táblázat) alapján elmondhatjuk, hogy az NLG-s alminta³ az *Ént* kizárólag a magyar nemzeti identitás mentén horgonyozza le. A nemzettel való erős azonosulást támasztja alá a magyar reprezentáció, mely erős, és ambivalens érzelmek által definiált, míg a cigány reprezentáció nagyon negatív, ellenséges, amelyen keresztül közvetve az *Én* fenyegetettként jelenítődik meg. Figyelemre méltó eredmény, hogy egyszerre jelenik meg az erősen pozitív ingroup-reprezentáció és a fenyegetettség szubjektív élménye. Fenyegetettnek lenni egyben azt is jelenti, hogy kiszolgáltatva lenni, egyfajta alárendelt pozícióban lenni. A kiszolgáltatottsága, illetve a saját csoport kiemelése pszichológiailag egymásnak ellentmondó én-élmények, ezért ezek együttes észlelete egyfajta meghasonult, konfliktusos azonosulási mintázatra enged következtetni. Az 500-as almintában az *Én* lehorgonyzása differenciáltabb, egyszerre horgonyzódik le az európai, a cigány és a magyar mentén. A magyar reprezentáció érzelmileg semleges, leíró jellegű, mely eredmények a kevésbé intenzív azonosulást feltételezik, míg a cigánykép negatív, amely magyarázható a rideg integrációból fakadó csoportdinamikákkal, illetve a kisebbségi csoporttagok negatív önreprezentációjával.

Az MSZG-s és Egyetemista alminta hasonló azonosulási és reprezentációs mintázatot mutat: a kitöltők az *Ént* a magyar és európai dimenzióban horgonyozták le, a magyar reprezentáció vagy leíró, vagy pedig pozitív, de nélkülözi a dramatikus érzelmi hullámzásokat. A cigány reprezentáció leginkább az outgroup disztinktív tulajdonságait emeli ki, a megjelenített szavak kevésbé árulkodnak a viszonyrendszeréről, néhány asszociáció közvetít együttérzést, de direkt reláció megjelenítését nem tapasztaljuk.

Az eredmények összegzésének lezárásaként megállapíthatjuk, hogy a cigányságról alkotott negatív reprezentáció és az előítéletes viszonyulás homogénnek és normatívnak tekinthető, erre utal a negatív polaritás index, a reprezentáció központi magjában megjelenő negatív tartalmak. Ez a negatív cigány reprezentációval kapcsolatos konklúzió egybeesik a magyarországi kutatások eredményeivel (Fábián, Sík, 1996; Enyedi et. al. 2004; Neményi–Takács 2005, Örkény 2005; Csepeli, 2008.; Márián, 2013, Simonovits, Szalai, 2013; Váradi, 2014; Keresztes–Takács, et. al. 2016).

³ a fenti érvelés tükrébe, az alminta kifejezés nem az alminta össze tagjára vonatkozik

Konklúziók

Eredményeink alapján szeretnénk néhány végső következtetést és általánosabb érvényű konklúziót megfogalmazni, melyek nem kizárólag a konkrét cigány és magyar reprezentációra illetve viszonyrendszerre vonatkoznak, hanem absztraktabb szinteken is érvényes pszichológiai dinamikákra mutatnak rá.

Első megállapításként megfogalmazhatjuk, hogy eltérő oktatási intézmények eltérő azonosulási mintázatokat és cigány reprezentációkat közvetítenek, ami megfelel a szociális reprezentáció elmélet alap kutatása mentén megfogalmazott elvárásnak.

Ezen túl, azonban jelen kutatás arra is rámutatott, hogy nem csak a cigány reprezentáció, hanem az identitásmintázat is eltér a különböző iskolákban, illetve az eltérő identitásmintázatok és a cigány reprezentáció közötti viszony minden esetben jól értelmezhető. Ez a reprezentációs és identitásfolyamatok közötti kölcsönösségre világít rá, azaz az identitásfolyamatok és a reprezentációs folyamatok kölcsönösen definiálják egymást. Ez alapján kijelenthetjük, hogy a csoportdinamikák megértéshez erősen indokolt a folyamatban résztvevő felek *szimultán* történő vizsgálata.

Végezetül, az előítélet természetét illetően fontos megállapítás, hogy a hosztilis viszonyrendszer mindig egy adott identitásdimenzió függvénye. Egyrészt az adott identitásdimenzió definiálja, hogy ki válhat releváns outgroup-pá, vagyis az előítélet tárgyává; másrészt az identitás dimenzióval történő azonosulás minősége határozza meg a viszonyrendszer természetét. A bemutatott vizsgálaton keresztül szemléltetve ez azt jelenti, hogy ott, ahol többdimenziós és nem bevonódó a magyarral való azonosulás, ott a cigány csak egy „más” csoportként reprezentálódik, viszont ott, ahol erős és kizárólagos a nemzettel való azonosulás, ott a cigány ellenségként, és ezzel egyidőben a magyar szubjektívan fenyegetettként definiálódik. A fenyegetettség és kiszolgáltatottság, valamint az ennek ellentmondó nagyon pozitív ingroup kép egymással együtt járó észleletek, ami fragmentált identításra enged következtetni. Ez az összefüggés azon túl, hogy ismét hangsúlyozza az identitás és a reprezentációs folyamatok közti kölcsönös viszonyrendszert, implikálja azt a felvetést, hogy a csoportközi viszony valójában egy identitásállapotról adott reakcióként is értelmezhető. Ennek értelmében, felmerül a kérdés, hogy előítéletes viszonyrendszerben megjelenő identitásdinamika interpretálható-e fenyegetettséggént, és mint fenyegetett identitásállapot, összefüggésbe hozható-e további pszichológiai folyamatokkal? A kérdés tehát, milyen állapot a fenyegetett állapot, mivel ennek megértése elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük a hosztilis csoportközi viszonyulás dinamikáját. A második kutatás erre a kérdésre keresi a választ.

Második kutatás

Kutatási koncepció

A második kutatás célja az identitás különböző szintjeinek, az intrapszichikus és interperszonális változók csoportközi változókkal való összefüggéseinek vizsgálata. A szakirodalomban megjelenő kutatások (Crocker, Thompson, McGraw, & Ingerman, 1987, Baumeister, Smart, & Boden, 1996; Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundar 2009, Vollhart, 2013, Mészáros, 2018) tapasztalataiból kiindulva úgy véljük, hogy az előítéletes, hosztilis viszonyulás egy olyan identitásállapottal jár együtt, melynek *feltétele* ugyanakkor *következménye* is a Másiktól való távolságtartás. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az identitás állapot fenntartásának szempontjából *funkcionális* a Másiktól való távolságtartás, ami egyben azt is jelenti, hogy az identitásállapotot olyan sajátosságok jellemzik, melyek *megteremtik* a Másiktól való távolságtartásnak a lehetőségét. A bemutatásra kerülő vizsgálat a már meglévő kutatási tapasztalatokból kiindulva a pszichológiai távolságtartás fenntartásához szükséges sajátosságok feltárására vállalkozik, mely sajátosságok fontos komponensei az előítéletes viszonyrendszerek megértésének. Az általunk vizsgált változók nem kizárólagosak, azaz nem feltételezzük, hogy *csak* ezek a diszpozíciók hozhatók összefüggésbe a csoportközi viszonyrendszerrel. Mivel a kutatás elsősorban arra irányul, hogy a különböző identitásdimenziók közti kapcsolatot feltárja, a mérőeszközök kiválasztásának elsődleges szempontja az volt, hogy mind az intrapszichikus, interperszonális és csoportidentitás dimenzióból legyenek vizsgált változók, amik a szakirodalmi háttér alapján összefüggésbe hozhatók csoportközi viszonyokkal, ezen változók tárháza azonban bővíthető. A következőkben az általunk vizsgált diszpozíciók kerülnek bemutatásra.

Csoportidentitás dimenzió

Nemzeti azonosulás

A kurrens szociálpszichológiában a leginkább használt koncepció Roccas, Klar és Liviatan (2006) nevéhez kötődik, mely koncepció a glorifikáló azonosulást állítja szembe a kötődővel. Ebben a koncepcióban a glorifikáció dimenzióját illetően hangsúlyos a társas összehasonlítás mozzanata, a saját csoportnak más külső csoportokkal szembeni felsőbbrendűségének hangsúlyozása, azonban ez nem feltétlenül jelenti a dominanciára való törekvést. A kötődés a nemzettel való pozitív kötődésként írható le. A szakirodalomban több helyen is megjelenik a saját csoporttal szembeni kritikai gondolkodás, de ez az elem nem képezi a kötődés fogalmi koncepciójának kritériumát. A glorifikáció és a kötődés bár különálló azonosulási dimenziók, egymástól nem függetlenek. A kötődés a glorifikáció alapfeltétele, azaz a csoporttal való pozitív érzelmi kötődés a glorifikáló azonosulásnál is jelen van, csak kiegészül a társas összehasonlítás stratégiájának konstans jelenlétével. Ez azt jelenti, hogy a glorifikáció esetében a külső csoportok nagyon nagy jelentőséggel

bírnak a csoportidentitás szempontjából, hiszen a csoportba tartozás pozitív élménye nagyban függ a többi csoport fölérendelt státuszának élményétől. Ez egyben azt is jelenti, hogy a külső csoportok folyamatos fenyegetést jelentenek, hiszen veszélyeztetik ezt a fölérendelt státuszt, így a glorifikáló azonosulás feltételezi a releváns outgroupokkal szembeni negatív, hosztilis viszonyulást (Szabó, 2013).

Kollektív áldozati tudat

A kollektív áldozati tudat az áldozatiság pszichológiai élményéből fakadó állapot, azaz akkor beszélünk kollektív áldozati tudatról, amikor a csoport tagjai úgy érzik, hogy folyamatos megpróbáltatások, és támadások érik őket (Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundar 2009, Noor, Vollhart, Mari, Nadler, 2017). A szakirodalom az áldozati tudat pozitív és negatív következményeiről is beszámol, mely ellentmondás feloldására a kollektív áldozati tudat kétdimenziós modellje adhat választ, amely az áldozati élmény szerveződésének módjai közt tesz különbséget. Az áldozati élmény szerveződhet aszerint, hogy azt az alany kiterjeszti más csoportokra is, tehát elismeri más csoportok áldozati pozícióját, vagy kizárólag a saját csoportra vonatkozó sajátosságként kezeli (Vollhart, 2013). Az előbbit nevezzük inkluzív, míg az utóbbit exkluzív áldozati tudatnak. A két szerveződési mód közti alapvető különbség, - hasonlóan a glorifikáció-kötődéshez - a társas összehasonlítás stratégiájának domináns jelenléte. Azok, akik exkluzív áldozati tudattal rendelkeznek, az áldozatiságukat más csoportok függvényében élik meg, vagyis azzal tartják fenn a pozitív önképüket, hogy az áldozatiságuk mentén magasabb státuszba pozícionálják magukat más, szintén áldozati csoportokhoz képest. Ennek értelmében nem csak az elkövető csoportok, hanem más áldozati csoportok is fenyegetők a csoportra nézve, hiszen fenyegetik az áldozatiságból fakadó magasabb státuszt. Ezzel szemben az inkluzív áldozati tudattal rendelkező csoportok nem alá-főlérendelt, hanem mellérendelő, horizontális viszonyrendszerben gondolkodnak az áldozatiságukról, így más áldozati csoportokkal nem versengenek, hanem pont ellenkezőleg, sorsközösséget vállalnak, és az áldozatiság élményén keresztül összeolvadnak velük. A két eltérő élményszerveződésnek eltérő következményei vannak. Az inkluzív áldozati tudat más csoportokkal szembeni pozitív, empatikus és proszociális attitűdökkel jár együtt, míg az exkluzív áldozati tudat az áldozati státusz fenyegetettségéből fakadóan hosztilis, és destruktív csoportközi dinamikákat eredményez minden olyan releváns csoporttal szemben, mely valamilyen módon veszélyezteti az exkluzív áldozati tudatból fakadó fölérendelt státuszát.

Interperszonális/intrapszichikus dimenzió

Empátia

Batson definíciója (1991, 2009) szerint, az empátia egy olyan érzelmekészlet, amely nem szelf-fókuszú hanem másik-fókuszú érzelmeket tartalmaz, úgy, mint szimpátia, együttérzés, gyengédség, kedvelés. Davis (1980, 1983, 1994) megfogalmazásában Batsonhoz hasonlóan szintén hangsúlyozza a Másik szerepét, ő azt mondja, hogy az empátia egy egyénnek egy másik egyénnel kapcsolatos megfigyelésére adott reakciója, mely reakció kognitív, érzelmi és szomatikus komponenseket is tartalmaz. Ezekből a definíciókból egyértelműen kitűnik, hogy az empátia egy olyan kompetencia, mely gyakorlása társas helyzetben történik. Az előítélethez hasonlóan mindig van egy releváns másik, csak itt a releváns másikhoz nem negatívan, hanem pozitívan viszonyulunk. A csoportköziség és az empátia közti kapcsolat feltételezése nem újkeletű. Kutatások kimutatták, hogy az empátia gyakorlása, a tolerancia és az előítéletesség között összefüggés van, azaz minél empatikusabb valaki, annál kevésbé előítéletes (Monroe et. al. 2008, Miklikowska, 2018). Ezek a tanulmányok az empátiáról, mint általános diszpozícióról beszélnek, nem foglalkoznak kiemelten az empátia tárgyával, illetve nem vizsgálják az empátiát diverz célcsoportok tükrében, hanem általában csak a klasszikus kisebbségekkel kapcsolatosan. A releváns másik kapcsán, azonban, felmerül a kérdés: az előítéletesség az empátia meglétének általános hiányát jelenti, vagy pedig az előítéletes ember csak az előítélet tárgyával szemben nem gyakorolja az empátiát, melyet egyébként mint képességet, birtokol? Azaz, meghatározója-e a Másikkal való viszony, az empátiának, mint kompetencia gyakorlásának, vagyis van-e az empátiának kontextuális jellege? Az előítélet és az empátia értelmezhető-e ugyanazon dimenzió két végpontjaként? Ezen kérdésvetések tükrében empátiát nem pusztá képességként próbálok értelmezni, hanem egy személy, vagy csoportközi dinamikának a leképződéseként is, és így beemlíni a csoportközi viszonyokkal foglalkozó kutatások kontextusába.

Önbecsülés

Baumeister (1993) definíciója szerint, az önbecsülés a reflektív tudat értékelő aspektusa, azaz az önismeret alapján hozott értékítélet, mely a személy értékelésének pozitívását fejezi ki. Bár kognitív és érzelmi aspektusa is van, elsődlegesen mégis egy affektív válaszként kell értelmeznünk. A szakirodalom egyetért abban, hogy az önbecsülés nem egy homogén jelenség, több formája és fajtája van (Forsman, Johnson, 1996; Sági, 2015). Megkülönböztetünk vonás- és állapot-önbecsülést. Míg a vonás-önbecsülés a személyiség egészére vonatkoztatható, addig az állapot-önbecsülés csak az Én bizonyos területeire, ami így kontingens, azaz feltételes jellegű, és nagyban meghatározott a körülmények (kontextus) által, aminek értelmében egyértelműen egy állapotként írható le.

Az önbecsülés definíciója elővetíti a szociális identitással való szoros összefüggését, hiszen az egyik legalapvetőbb identitásszabályozó folyamat a pozitív önértékelés megteremtése és fenntartása. Több kutatás mutat rá arra a nem meglepő eredményre, hogy az alacsony önbecsülés korrelál az előítéletességgel (Allen et al. 2011). Ami ennél meglepőbb, hogy a kutatások arra is rámutatnak, hogy az előítéletesség és a pozitív önbecsülés között szintén pozitív kapcsolat van (Crocker, Thompson, McGraw, & Ingerman, 1987, Baumeister, Smart, & Boden, 1996). Ennek az eredménynek az értelmezéséhez fontos figyelembe vennünk a magas önbecsülés heterogén természetét. A kurrens kutatások megkülönböztetnek explicit és implicit önbecsülést. Jordan, Spencer és Zanna (2002) tanulmányukban arra mutatnak rá, hogy a magas explicit önbecsülés gyakran jár együtt etnikai diszkriminációval, mely eredményt ők úgy magyarázzák, hogy a magas explicit önbecsülés valójában egy védekezési, illetve megküzdési stratégia az alacsony implicit önbecsüléssel. Azaz, minél alacsonyabb valakinek a belső, implicit önbecsülése, annál inkább pozitívan jeleníti meg magát expliciten, melynek egyik manifesztációja a másokkal szembeni fölérendelt, illetve hosztilis viselkedés. Ez az összefüggés a már többször tárgyalt társas összehasonlítás dinamikájával állítható párhuzamba, ami szintén a pozitív önbecsülés resztorálását célozza meg. A fenti érvelés mentén tehát, indokolttá válik az önbecsülésnek az identitás és csoportdinamikákkal kapcsolatos vizsgálatokba való beemelése.

Énhatékonyság

Az énhatékonyság az önbizalommal, és az énnel szorosan összefüggő fogalom, az egyénnek a célok elérésére irányuló kezdeményező viselkedéséről alkotott véleményét, azaz a hatékony cselekvőképességbe vetett hitét jelenti. Bandura (1982), a szociális tanuláselmélet képviselője szerint, az énhatékonyság megfigyeléses tanulásból származó kompetencia, mely kialakulását a külső környezetből való visszajelzések determinálják, így a kontextus szerepe vele kapcsolatban vitathatatlan. Továbbá, a személyes hatékonyság az egyén külső szociális tényezőkkel kapcsolatos percepcióját jeleníti meg, mely az én-percepció függvénye, ezért az Én-Másik diádikus egysége ebben a koncepcióban sem választható el egymástól. Az énhatékonyság a szocio-kognitív elmélet részeként a kognitív kiértékelés által erősen determinált. Ez azt jelenti, hogy egy egyénnek adott helyzetben megjelenített viselkedése a helyzet kognitív kiértékelése mentén definiálódik. Ha egy helyzet megoldása kilátástalannak tűnik, vagyis azaz az egyén nem észleli saját hatékonyságát, akkor az negatívan hat az önbecsülésére, és védekező reakciót vált ki, míg ha megoldhatónak, és sikerrel kecsegtetőnek látszik, akkor ez az énhatékonyság észlelésével társulva pozitívan hat az önbecsülésre, és a személyközi illetve csoportközi reakciókra. Fontos megjegyezni, hogy itt is cirkuláris folyamatról beszélünk, azaz nem csak a helyzet felismerése határozza meg a cselekvési hatékonyság élményét, az észlelt hatékonyság is meghatározza a helyzet felismerését. Az

énhatékonyság ezen természete fogalmazódik meg azokban a kutatásokban, melyek fenyegetett kisebbségeknél vizsgálják az énhatékonyságot és önbecsülést. Ezek szerint, mind az önbecsülése, mind az énhatékonysága alacsonyabb olyan csoportok tagjainak, akikkel szemben magas az előítéletesség. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy a fenyegetettség negatív viszonyban van a pozitív önazonosulást meghatározó önbecsüléssel és önhatékonysággal (Thompson & Keith, 2001). Összegezve, az énhatékonyság egyszerre jeleníti meg az Én és a Másik reprezentációját, és összefügg olyan viselkedéses mintázatokkal melyek személy és csoportközi szempontból relevánsnak mondhatók, így indokoltá válik az előítéletes dinamikák értelmezésébe való integrálása.

Vizsgálati eszközök, minta bemutatása

A kutatásban használt kérdőívek a fent bemutatott dimenziók és diszpozíciók mentén lettek kiválasztva. A tesztbatteria tartalmát a következő táblázat foglalja össze:

Dimenzió	Mérőeszköz
Csoportidentitás	<ul style="list-style-type: none"> ● Nemzeti Azonosulás Kérdőív (Szabó & László, 2014); ● Kollektív áldozati kérdőív (Szabó, Mészáros, László, 2014)
Interperszonális	<ul style="list-style-type: none"> ● Interpersonal Reactivity Index (Davis, 1983, Kulcsár, 1998)
Intarpszichikus	<ul style="list-style-type: none"> ● Contingent Self-esteem Scale (Johnson; Blom, 2004, Sági, 2015) ● Személyes hatékonyság kérdőív (Gyarmathy, 2002)
Csoportközi viszony	<ul style="list-style-type: none"> ● Bogardus társadalmi távolság kérdőív (Bogardus, 1926) ● Nyitott kérdések

4. táblázat: a második kutatásban használt mérőeszközök összefoglalása

A kérdőívcsomagok online és papíralapon lettek felvéve 2015-ben, a felvétel hólabda módszerrel történt. Összesen 400 kitöltőnk volt (N=400), A kitöltők átlagéletkora 36.61 év, (SD= 11,49), a legfiatalabb kitöltő 16 a legidősebb 88 éves, a minta 66.5 % nő, míg 33,5%-a férfi.

Eredmények

Korrelációs eredmények bemutatása

Az adatok az IBM SPSS Statistics 22-es verzióval lettek feldolgozva. Az első lépés az egyes alskálák közti összefüggések feltárása volt, hogy megvizsgáljam, miként viszonyulnak egymáshoz a szociális identitás, az interperszonális és intrapszichikus változók és a csoportközi viszony. A nem normál eloszlású skálák miatt az elemzéshez Spearman korrelációt használtam. A korrelációs eredményeket a következő táblázatok foglalják össze. Az első táblázatban (5. táblázat) a szociális identitást mérő alskáláknak látjuk az interperszonális és intrapszichikus valamint csoportközi viszonytal való

összefüggéseit, a második táblázatban (6. táblázat) az interperszonális alszkaláknak az intrapszichikus alszkalákkal, illetve a csoportközi viszonyal való összefüggéseit látjuk, míg a harmadik táblázat (7. táblázat) a csoportközi szintnek az intraperszonális szinttel való összefüggéseit mutatja be.

	Kötődés	Glorifikáció	Inkluzív	Exkluzív
Bogardus Össztávolság		$r_s = ,194^{**4}$	$r_s = -,305^{**}$	$r_s = ,280^{**}$
Fantázia			$r_s = ,153^*$	
Perspektíva felvétel	$r_s = ,270^{**}$		$r_s = ,193^*$	
Empátiás törődés	$r_s = ,281^{**}$			
Személyes distressz				
Kompetencia Alapú Önbecsülés		$r_s = -,189^*$		$r_s = ,262^*$
Társas Alapú Önbecsülés		$r_s = -,233^*$		
Passzivitás				
Manipulativitás	$r_s = -,208^*$			
Agresszivitás				
Asszertivitás			$r_s = ,206^*$	

5. táblázat: szociális identitást mérő alszkaláknak az interperszonális és intrapszichikus, valamint csoportközi viszonyal való összefüggései

	Fantázia	Perspektíva felvétel	Empátiás törődés	Személyes distressz
Kompetencia alapú Önbecsülés	$r_s = ,195^{**5}$			$r_s = ,467^{**}$
Társas alapú önbecsülés	$r_s = ,413^{**}$		$r_s = ,301^{**}$	$r_s = ,559^{**}$
Passzivitás	$r_s = ,179^*$			$r_s = ,522^{**}$
Manipulativitás		$r_s = -,263^{**}$		$r_s = ,355^{**}$
Agresszivitás		$r_s = -,420^{**}$	$r_s = -,225^{**}$	$r_s = ,151^*$
Asszertivitás		$r_s = ,221^{**}$	$r_s = ,289^{**}$	
Össztávolság	$r_s = -,139^{**}$	$r_s = -,160^{**}$		$r_s = -,136^{**}$

6. táblázat: az interperszonális alszkaláknak az intrapszichikus alszkalákkal, illetve a csoportközi viszonyal való összefüggései

	Kompetencia alapú önbecsülés	Társas alapú önbecsülés	Passzivitás	Manipulativitás	Agresszivitás	Asszertivitás
Össztávolság			$r_s = -,159^{*6}$			

⁴ **: $p < 0.01$; *: $p < 0.05$

⁵ **: $p < 0.01$; *: $p < 0.05$

⁶ **: $p < 0.01$; *: $p < 0.05$

7. táblázat: a csoportközi szintnek az intraperszonális szinttel való összefüggései

A korrelációs táblázatok eredményei alátámasztják a szakirodalmi háttér mentén megalapozott feltételezést, hogy összefüggés van a szociális identitás dimenziók, az interperszonális és az intrapszichikus dimenziók között, melyek a csoportközi viszonyal is kapcsolatban állnak.

Első fontos megállapításként kijelenthetjük, hogy mind a Glorifikáció és az Exkluzív áldozati tudat korrelál a Társadalmi összetávolsággal. Tehát, minél inkább a társas összehasonlítás stratégiája által meghatározott egy identitásdinamika, annál inkább jellemzi a másik csoportokkal szembeni hosztilis viszonyulás. Ezt jól egészíti ki az Inkluzív áldozatiság és a Társadalmi összetávolság között kapott fordított irányú korreláció, mely arra mutat rá, hogy a horizontális viszonyrendszerben működő identitásdinamika facilitálja a pozitív irányú csoportközi viszonyokat. Az interperszonális dimenzióknak a szociális identitással való összefüggése kapcsán kapott eredmények szintén jól értelmezhetőek. Az IRI alsókálák a horizontális viszonyrendszer, és így a pozitív csoportközi viszony fenntartásának kedvező identitás dimenziókkal függenek össze, a Kötődéssel, és az Inkluzív áldozatisággal. Az, hogy a Glorifikáció és az Exkluzív áldozatiság, és az IRI alsókálák között nem kaptunk összefüggést, elgondolkodtató eredmény, reflektálhat arra a felvetésre, hogy a negatív csoportközi viszony nem az empátia hiányát, hanem *megnyilvánulásának* hiányát jelenti. Az intrapszichikus és a szociális dimenzió között kevesebb összefüggést találtam. A Manipulativitás a Kötődéssel negatívan, míg az Asszertivitás az Inkluzív Áldozatisággal pozitívan korrelál, ami az identitásdinamikákba beleillő összefüggések: a horizontális viszonyrendszerek kedveznek a kölcsönösségen alapuló önérvényesítésnek.

Bár a szociális identitásdimenziók és az intrapszichikus dimenziók között nem találtam, csak két összefüggést, az interperszonális és intrapszichikus dimenzió között viszont több, és jól interpretálható korreláció van. A Feltételes Önbecsülés alsókálái összefüggnek a Személyes distresszel, ami jól magyarázható a feltételes önbecsülés dinamikájával. A feltételes önbecsülés az alacsony alapönbecsülésen alapszik. Az alacsony önbecsülés, a mások általi elismerés elvesztésétől való félelem együtt jár a szorongással. Mivel a distressz a szorongás manifesztációjaként értelmezhető fiziológiás stressz reakció, érthető a szorongással együtt járó Feltételes Önbecsülés alsókálának a Személyes distresszel való együttmozgása. A Személyes hatékonyság alsókálái, a Passzivitás, Manipulativitás és Agresszivitás szintén összefüggnek a Személyes distresszel. Az említett alsókálák, ahogy a bevezetőben írtam, mint énműködések, az Én vagy a Másik negatív észlelésével járnak együtt, egyfajta bizonytalanságot, fenyegetett állapotot jelenítenek meg, így nem meglepő a szorongást megjelenítő Személyes distresszel való összefüggésük. A Manipulativitás és az Agresszivitás, a két hosztilis viszonyrendszerbe ágyazott Self-dinamika, a Perspektíva felvétellel

negatívan, míg a kölcsönösséget figyelembe vevő Asszertivitással pozitívan függ össze. Ezen összefüggés értelmében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy csak akkor tudunk kölcsönösségre törekedni, ha figyelembe tudjuk venni a Másik perspektíváját, illetve csak akkor tudjuk figyelembe venni a Másik perspektíváját, ha kölcsönösségre törekszünk. Az Empátiás törődés az Agresszióval, a legnyíltabban hosztilis Self dinamikával negatívan, míg az Asszertivitással pozitívan függ össze, mely megerősíti az előző argumentációt. Az Empátiás törődés kivételével az IRI összes alskálája összefügg a Társadalmi távolsággal, mely megerősíti a feltételezést, hogy a csoportközi viszony fenntartásában a személyiség egész komplex rendszere érintett.

Az eredményekből tehát, kirajzolódik, hogy az interperszonális szint mind az intrapszichikus változókkal, mind a csoportviszonyra vonatkozó skálával összefüggött. Ennek ellenére, a csoportközi viszony és az intrapszichikus diszpozíciók között, a Passzivitás alskálával való negatív korrelációt leszámítva, nem találtam összefüggést.

Összegezve, a korrelációk alapján egyrészt megerősítést nyert a feltételezés, hogy a csoportközi viszonyrendszerekben az identitás különböző aspektusai érintettek, azonban ezt az összefüggést csak közvetve tudtuk kimutatni, a közvetlen kapcsolat szemléltetéséhez a nyitott kérdésekből nyert adatokra van szükségünk.

Nyitott kérdésekből nyert adatok elemzése, és az eredmények bemutatása

A nyitott kérdések alkalmazásával a szándékunk a csoportközi viszony árnyaltabb vizsgálata volt, melyben megjelennek mind az Énnel és a Másikkal, illetve a csoportközi viszonytal kapcsolatos reprezentációk.

Az első kérdés a következőképpen hangzott:

A következő kérdésben a véleményére lennének kíváncsiak. Sokak szerint az egyik legnagyobb társadalmi konfliktus ma Magyarországon a cigány kisebbség tagjai és a többség között található. Ön mennyire ért egyet ezzel az állítással? És miért?

A kérdéssel a vizsgálati személyeknek a konfliktus mentén megjelenített Én és Másik reprezentációjára voltunk kíváncsiak, melyet egy olyan kódrendszer alapján kódoltunk le, ami azt elemzei, hogy a válaszadó kit jelenít meg a konfliktus áldozataként. Ennek kódolására a következő kategória kódokat hoztuk létre.

- Többség (I): a válaszadó a válaszban a többséget jeleníti meg, mint alárendelt státuszban lévő csoportot.

„Igaz, mert a cigányok bepofátlankodtak az országunkba, és csak a pénzt akarják tőlünk, másra nem képesek.”

„Lassan már a magyarok lesznek kisebbségben, nem pedig a cigányok, ami nagyon szomorú. Nem tudnak megfelelően viselkedni, képtelenek rá.”

„Lassan már a magyarok lesznek kisebbségben, nem pedig a cigányok. De teljesen egyetértek azzal, hogy ez a legnagyobb probléma.”

„A cigányok már nem kisebbség, hamarosan ők lesznek a többség. Egyetértek a meglátással. A cigány népcsoportok képtelenek "befogadó" országunkba beilleszkedni.”

- Kisebbség (K): a válaszban az elbeszélő a kisebbséget, mint az alárendelt, kiszolgáltatott státuszban lévő csoportot jeleníti meg.

„Szerintem is óriási probléma. Kiábrándító, hogy egy fejlettnak mondható országban ennyire megerősödött a szélsőjobboldali csoportok jelenléte. Az emberek gyakran általánosítanak és sztereotípiáznak a cigánysággal szemben.”

„Teljes mértékben. Mert a többség nem úgy viselkedik, ahogy kellene, és ez rányomja a bélyegét az egész kisebbségre.”

„Igaz. Nem fogadják be őket, haragszanak rájuk.”

- Senki (0): a válaszadó beszél a problémáról, de nem foglal állást, inkább leíró jellegű választ ad, ha okolja is a kisebbséget, de nem jelenít meg státuszbeli különbséget a két csoport között.

„A cigányok el akarják tartatni magukat, nem akarnak dolgozni, élőködők!”

„Egyet értek. A cigányok, persze nem mind, nem tudnak viselkedni.”

A második kérdés az előző kérdés folytatásaként a következőképp hangzott:

Ha érzékeli ezt a társadalmi konfliktust, Ön szerint hogyan lehetne csökkenteni, vagy megoldani?

Ezzel a kérdéssel a célunk a viszonyrendszer feltárása volt, irányának, minőségének megragadása.

Ennek megfelelően a válaszokat az alapján kódoltuk le, hogy a javasolt megoldás, a cigány kisebbségre nézve büntető, vagy pedig jutalmazó jellegű. A kódjaink a következők voltak:

- Büntető (B): a válaszadó a válaszban olyan intézkedést javasol, mely egyfajta megvonást reprezentál, vagy pedig nyílt támadás a kisebbség ellen.

„Vissza kell őket küldeni oda, ahonnan jöttek.”

„Ki kéne őket telepíteni az országból.”

„Legszívesebben elküldeném őket az országból, de mivel ez nem fog bekövetkezni, kötelezővé tenném számukra a munkát, hogy legyen mivel elfoglalják magukat, és inkább dolgozzanak, semmint hogy 8 gyereket csináljanak, csak hogy minél több segélyt kapjanak.”

„Közvetlen környezetemben szerencsére nem érzékelem ezt a konfliktust. Ezt azonban úgy lehetne csökkenteni, hogy elkezdik a cigánytelepek felszámolását, a nem dolgozó cigányok kitoloncolását. Továbbá a segélyek megvonását, így kényszerítve a munkára őket, valamint születés szabályozását bevezetni náluk.”

„Gázkamra, lágerek, vagy egész egyszerűen csak ledobhatnánk őket egy repülőről.”

- Jutalmazó (J): a javasolt intézkedés a kisebbség támogatását, segítségét jeleníti meg.

„Oktatás, munkahelyek, példamutatás.”

„Elfogadás, megértés, tolerancia.”

„Integráció. A gyerekeket kéne bevonni az oktatásba a kezdetektől, hogy ők se érezzék magukat kivülállónak, és ugyanazokkal a lehetőségekkel induljanak, mint bárki más. Mindeközben a nem cigány gyerekek is megismernék a más nemzetiségűeket és megtanulnának velük együtt élni.”

„Több elfogadás, több európai gondolkodású ember és politikus.”

„Az igazságot kéne sugározni az emberek felé. Az embereknek utána kell járnia a témának...Igazgyöngy Alapítvány, TASZ....Rengeteg szervezet van, akik ezzel foglalkoznak. Mármost a cigányok segítségével, vagy jogvédelmével. A TASZ filmje, az Esélytelenül nagyon jól összefoglalja a diszkriminációt. Érdemes lenne mindenkinek megnéznie, és elgondolkozni, hogy ő mit érezne abban a helyzetben.”

- Semleges vagy ambivalens: a válaszadó a csoportközi viszony szempontjából neutrális választ ad, vagy pedig támogató, de büntető jellegű javaslat vegyesen jelenik meg a válaszban:

„A jelenleg fenntarthatatlan szociális ellátórendszert kellene megreformálni, annak ellenére, hogy így áldozatul esnek olyan egyéb hátrányos helyzetű csoportok is, akik hasonló cipőben járnak.”

„Ezt nem lehet csökkenteni, amíg nem tartják be mindkét oldalról az alapvető szabályokat.”

„Szerencsére nem érzékelem, de úgy lehetne megoldani, hogy munkát adunk nekik, a segélyeket megvonjuk tőlük.”

A nyitott kérdések kódolását mindkét kód esetében két független kódoló végezte. A százalékos egyezés mentén megvizsgáltuk a megítélői megbízhatóságot (IRR), mely mind a két kódolási dimenzióban az elfogadható szint feletti volt, meghaladta a 75%-os egyetértést. Azon kódok esetében, ahol eltérés volt a két kódoló között konszenzuális döntés született külső megítélők bevonásával. Mivel a kutatásomban az Én – Másik reprezentáció viszonyrendszerére, illetve a csoportközi viszonyrendszernek a különböző identitásdimenziókkal való összefüggéseire vagyok kíváncsi, az elemzésbe csak azokat a kódokat vontam be, melyek a legmarkánsabban erre vonatkoznak. Ez azt jelenti, hogy az áldozatiságot vizsgáló dimenzióból a Kisebbség illetve Többség kódok, míg a megoldási javaslatot vizsgáló dimenzióból a pozitív vagy negatív irányú viszonyrendszert jelölő Büntető és Jutalmazó kódok kerültek elemzésre. Ennek értelmében mindkét dimenzióban két-két kategoriális változóval dolgoztam, melyeket a különböző skálaértékekkel vettem össze. A statisztikai elemzéshez az IBM SPSS 22-es verzióját használtam, az elemzéseket a nem normál eloszlású skálák esetében Mann-Whitney U teszttel végeztem, a normál eloszlású skáláknál független mintás T próbát használtam.

A Nemzeti identitás alszkálái kapcsán az elméleti bevezetőben leírt összefüggésekhez illeszkedő eredményeket kaptunk. A kapott eredmények szerint a konfliktus helyzetben a glorifikáló személyek a nem glorifikáló személyekkel szemben inkább tartják a saját csoportot a helyzet áldozatának ($t(53) = 2,506$), ($p = 0,015$), ami egyrészt egyfajta szubjektív fenyegetettséget jelent, másrészt viszont a saját csoport kiemelésének feleltethető meg. A saját csoport áldozati reprezentációja révén a glorifikálók a konfliktusért a cigányságot tartják felelősnek, a felelősség elutasításával a konfliktusban a saját csoport morális felsőbbrendűségét hangsúlyozzák és saját magukat egyfajta támadás áldozataiként, pszichológiai értelemben kisebbségként jelenítik meg. A csoportközi viszonyt illetően a glorifikálók a nem glorifikálókkal szemben szignifikánsan több

büntető jellegű megoldást javasolnak ($t(110)=1,866$ $p=0,065$). Ez az áldozat reprezentáció mentén értelmezve azt jelenti, hogy áldozatként feljogosítva érzik magukat a másik csoporttal való hosztilis viselkedésre, ami egyfajta védekezésnek, a saját státuszuk megóvásának, illetve resztorálásának feleltethető meg.

Érdekes, hogy hasonló dinamikát vártam volna a Kollektív áldozatisággal kapcsolatban, azonban a kapott eredmények ellentmondásosak. Azok a kitöltők, akik a kisebbséget érzik inkább a helyzet áldozatának, mind az Inkluzív, mind az Exkluzív alskálában magasabb pontszámot értek el, mely különbség az Inkluzív alskála esetében statisztikailag tendencia szerű. Az Inkluzív alskála esetében az eredmény jól interpretálható: azok, akik horizontális, és nem alá-fölé rendelt viszonyrendszerben gondolkodnak, azok könnyebben tudják egy konfliktus során a másik csoport perspektíváját felvenni, és könnyebben tudnak a helyzetben self-kritikusan reflektálni, a másik kiszolgáltatott, áldozati helyzetét elismerni. Ennek megfelelően azt vártam volna, hogy az Exkluzív áldozatiság alskálában azok fognak kevesebb pontot elérni, akik a Kisebbséget tartják áldozatnak, de ez a várakozásaimmal ellentétesen alakult: bár a különbség a két csoport között statisztikailag nem szignifikáns, de azok, akik az Exkluzív áldozatiság alskálán magasabb pontszámot értek el, azok is a kisebbséget tartják inkább a helyzet áldozatának. Ennek egyik lehetséges magyarázata lehet, hogy a konfliktushelyzet az áldozatiság szempontjából nem minősül versenyhelyzetnek, és ezért nem tükrözi az Exkluzív áldozatiság dinamikáját a kérdésre adott válaszokban megjelenő dinamika, míg egy hasonló státuszú, nem kisebbségi csoporttal kapcsolatos konfliktushelyzetben ez megjelenne. A megoldási javaslatot illetően az elméleti bevezetőhöz illeszkedő mintázatot kaptunk. Azok, akik az Inkluzív áldozati skálán magasabb pontszámot értek el ($t(87) = 1,982$; $p = 0,051$), inkább Jutalmazó javaslatokat tettek, mint azok, akik alacsony pontszámot; ez az összefüggés statisztikailag tendenciaszerű. A büntető kód esetében nem szignifikáns a különbség, de mintázat szintjén megjelenik, hogy azok, akik Büntető jellegű megoldásokban gondolkodnak, azok magasabb pontszámot értek el az Exkluzív áldozatiság skálán, tehát a saját csoport kiemelése, hasonlóan a Glorifikációhoz, itt is hosztilis csoportközi attitűdökkel jár együtt.

Az interperszonális szintet illetően az IRI alskálái és a kódok közt kapott összefüggések a szakirodalom által elővetített dinamikába illeszkednek. Akik a Kisebbséget tartják a helyzet áldozatának azok a Perspektíva-felvétel alskála esetében szignifikánsan magasabb pontszámot értek el ($t(99)=2,117$; $p=0,037$), mint azok, akik a Többséget tartják áldozatnak. Ez azért izgalmas és messze mutató eredmény, mivel a Perspektíva-felvétel az az alskála az IRI-ben, ami leginkább megjeleníti az Én-Másik viszonyrendszert, és így megerősíti a feltételezésünket, miszerint az empátiás viszonyulás ezen viszonyrendszer függvénye. A megoldási javaslatokat illetően kapott mintázat szintén jól beleillik a dolgozat elméleti részében tárgyalt dinamikába: azok, akik büntető

jellegű ajánlásokat tettek, a Fantázia alskálát leszámítva minden alskálában alacsonyabb pontszámot értek el, mint azok, akik jutalmazó jellegű megoldásokban gondolkodnak (Perspektíva-felvétel ($t(199) = -3,154$; $p = 0,002$); az Empátiás törődés ($U = 4217$; $p = 0,043$) és a Személyes distressz ($U = 4207$; $p = 0,041$). Ez az eredmény megerősíti azt a feltételezést, miszerint a hosztilis viszonyrendszerben gátlódik az empátia megnyilvánulása.

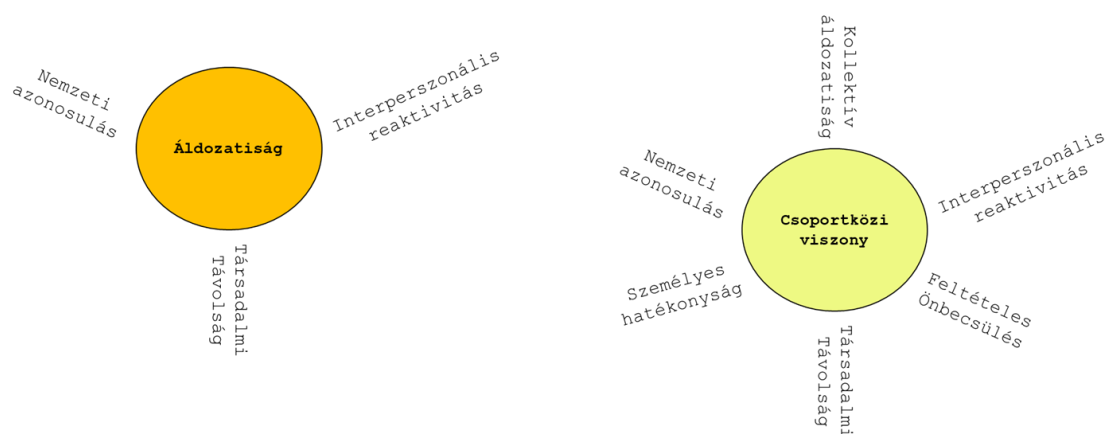
Az intrapszichikus diszpozíciók közül először a Feltételes önbecsülés kódokkal való összefüggéseit taglalom. A konfliktushelyzetbeli áldozatiság percepciója kapcsán kapott eredmények szerint azok, akik a Kisebbséget észlelik áldozatnak, azok mind a Kompetencia, mind a Társas alapú önbecsülés alskálában kevesebb pontszámot értek el. Bár az eredmény nem szignifikáns, a megfigyelt mintázat mindenképpen elgondolkodtató. A Feltételes önbecsülés dinamikája szerint minél alacsonyabb valakinek az alapönbecsülése, annál magasabb pontszámot ér el a Feltételes önbecsülés alskáláiban, így reszorálva az alacsony alapönbecsülését. Alacsony önbecsülést a szakirodalmi háttérben megfogalmazott dinamikák alapján inkább azoknál vártunk, akik saját magukat észlelik áldozatként, és reflektálatlanok a kisebbségre nézve. Ennek ellenére nem ezt az eredményt kaptuk. Ennek egyik magyarázata lehet a magas önbecsülés heterogén természete, mely szerint a magas alapönbecsülés egy belső instabilitás jeleként is értelmezhető. A reális önbecsülés egyfajta kritikai reflektáltságot kíván meg az egyéntől, azonban ez belső bizonytalanság esetén még inkább növelné a bizonytalanságát, így identitásstratégiai szempontból adaptívabb az önmegkérdőjelezés elkerülése, és a magas önbecsülés fenntartása. Ennek a logikai okfejtésnek további kiegészítése, hogy mind a Kompetencia mind a Társas alapú önbecsülés alskála annak a ténynek az explicit felvállalásán alapszik, hogy társas környezet hatással van ránk, függünk tőle. Ez pszichológiai értelemben az Én-Másik viszonyrendszer self-dinamikában betöltött domináns szerepére utal, mely mentén relevánsnak mondható az alskálák és a kódok közt kapott összefüggés: azok, akik inkább fókuszálnak Self-működésük során a Másikra, azok képesek a másikat konfliktushelyzetben szenvedő félként észlelni, míg azok, akik kevésbé explicitálják a Másik szerepét az önmeghatározásukban, konfliktushelyzetben is reflektálatlanok a Másikra nézve. A csoportközi viszonyrendszert megjelenítő büntető-jutalmazó kódokban kapott mintázat ezen feltételezéseket erősíti. Ebben a dimenzióban is eredményként azt kaptam, hogy azok, akik jutalmazó jellegű megoldásokban gondolkodnak, magasabb pontszámot értek el a Feltételes önbecsülés alskáláiban (az eredmény nagyon enyhén tendencia jellegű Kompetencia alapú önbecsülés esetében ($t(107) = -1,770$), $p = 0,080$.), tehát inkább hajlamosak saját maguk megkérdőjelezésére és érzékenyebbek a társasa környezet visszajelzéseire, mint azok, akik büntető jellegű megoldásokat javasoltak.

A Személyes hatékonyság alskáláinak a konfliktushelyzetbeli áldozatisággal való összefüggései nem voltak szignifikánsak. A csoportközi viszonyt illetően a megjelenő dinamika szerint azok, akik

büntető jellegű ajánlásokat tettek megoldási javaslatként, mind az Agresszivitás ($U = 816,500$ $p = 0,059$), mind a Manipulativitás ($t(90) = 2,096$, $p = 0,039$) alskálában szignifikánsan magasabb pontszámot értek el. Ezzel szemben azok, akik jutalmazó javaslatokkal álltak elő, a Passzivitás és Asszertivitás alskálában mintázat szintjén magasabb pontszámot értek el a büntetőkhöz szemben. A csoportközi viszony szempontjából, tehát a Másik negatív észlelése, az Én-Másik viszonyrendszerben megjelenő másikkal szembeni bizalmatlanság és a hosztilis csoportközi viszonyulás között összefüggést feltételezhetünk.

Az összefüggések értelmezése a kódoknak a Társadalmi távolsággal való kapcsolatával zárul. Az eredmények szerint azok, akik a Többséget tekintik a helyzet áldozatának, szignifikánsan magasabb pontszámot értek el a Társadalmi távolság skálán ($U = 384,500$, $p = 0,000$), tehát a saját csoport fenyegetettségének észlelése, és a más csoportok pszichológiai távolítása egymással összefügg. A csoportközi viszonyt vizsgáló kódok kapcsán kapott eredmények szerint azok, akik büntető javaslatokat tettek, szignifikánsan magasabb pontot értek el a Társadalmi távolság skálán, mint azok, akik jutalmazó javaslatokat ($U = 2513,500$; $p = 0,000$), mely megerősíti azt a feltételezést, hogy a hosztilis viszonyrendszer és a pszichológiai távolságtartás egymással összefüggő dinamikák. Mivel mind a Társadalmi össztávolság, mind a jutalmazás-büntetés kódok a csoportközi viszony vizsgálatára szolgálnak, a köztük kapott összefüggés nem meglepő, sőt kötelező érvényű, egyben pozitív megerősítése az általunk kialakított kódrendszer relevanciájának.

Bár az elemzett összefüggések közül több csak mintázat szintjén értelmezhető, az eredményekből kitűnik, hogy jól interpretálható összefüggéseket találtunk az identitásrepresentációt és a csoportközi viszonyt vizsgáló kódok és a skálák között. Az alábbi ábrán (8. ábra) csak azokat a skálákat tüntettem fel, melyek legalább egy alskála szintjén statisztikailag is szignifikánsan, vagy tendenciaszerűen összefüggnek a különböző kódolási dimenziókkal.

8. ábra: a kapott összefüggések ábrázolása

Ahogy az ábrán (8.ábra) látszik, a Self reprezentációra irányuló áldozatiság kóddal statisztikailag szignifikánsan összefüggött a Nemzeti azonosulás, az IRI és a Társadalmi távolság, tehát az intrapszichikus dimenziót leszámítva, mind a csoportidentitás, mind az interperszonális diszpozíció, mind a csoportközi viszony szintjén találtam összefüggést. A csoportközi viszonyt megjelenítő büntető-jutalmazó kategóriák viszont legalább egy alskála szintjén szignifikánsan összefüggtek minden vizsgált skálával, mely összefüggéseket pusztán a korrelációs eredményekkel nem tudtam kimutatni. Ezek az eredmények megerősítik a feltételezésemet, miszerint a csoportközi viszonyrendszer egy olyan komplex dinamika, amely a személyiség holisztikus rendszerét érinti, és egyben általa meghatározott. A csoportidentitás, az interperszonális és intrapszichikus diszpozíciók és a társas kontextus kölcsönös egymásra hatásaként születnek meg azok a folyamatok, melyeket csoportközi viszonyoknak nevezünk, így azok megértéséhez elengedhetetlen a vizsgálati paradigma tágítása, és a különböző aspektusok integrált vizsgálata.

Összegzés

A disszertáció elméleti koncepciója a szociális reprezentáció elmélet és a szociális identitás elmélet integrációján alapszik. A gondolatmenet kiindulási pontja, hogy az reprezentáció és az identitás egymástól elválaszthatatlan, társas kontextusba ágyazott kölcsönös folyamatok. Ebből a megközelítésből egyrészt a csoportközi viszony a reprezentáció és az identitás kölcsönhatásának manifesztációjaként van értelmezve, másrészt viszont a reprezentáció és az identitás is a csoportközi viszonyok által meghatározott folyamatokként definiálódnak. A dolgozatban bemutatott két empirikus vizsgálat ezeknek a viszonyrendszereknek a feltárását célozza meg. A kutatások a Magyarországi kontextusban legrelevánsabb kisebbségi-többségi viszonyrendszer, a cigány magyar kisebbség - nem cigány magyar többség viszonyrendszer mentén vizsgálódnak, azonban a levont következtések más kontextusban – természetesen az adott kontextusban adekvát viszonyrendszerek figyelembe vétele mellett – is érvényesek lehetnek.

Az első kutatás a magyar-cigány reprezentációt vizsgálja különböző oktatási intézményekben, míg a második kutatás fókuszában a kisebbség-többség viszonyrendszer különböző identitásdimenziókkal való összefüggései állnak. A következőkben a vizsgálatok eredményei alapján levont legfontosabb következtetéseket foglalom össze.

1. Eltérő társas kontextusok eltérő Én és eltérő Másik reprezentációt közvetítenek. Ez az eredmény megfelel a szociális reprezentáció elmélet alap kutatásának, mely szerint a tudásalkotás folyamata nem különíthető el a társadalmi közegtől melyben a különböző tudások megszületnek.
2. A kontextuson belüli Én és Másik reprezentációk közti viszony jól értelmezhető, tehát a két folyamat kölcsönösen definiálja egymást, és a köztük lévő viszonyrendszert. Ennek értelmében a csoportközi viszonyrendszer megfeleltethető az identitás és reprezentációs folyamatok közti interakció leképződésének, és így a reprezentációs és identitás folyamatok szimultán történő vizsgálata mentén ragadható meg. Ez egyben implicálja azt a megállapítást, miszerint a viszonyrendszerből identitás és reprezentációs folyamatokra következtethetünk.
3. Az előítélet egy identitásdimenzióban történő azonosulásra adott válaszreakcióként értelmezhető, amely a fenyegetett identitás dinamikájával állítható párhuzamba.
4. A fenyegetett identitás együtt jár a társadalmi kontextus folyamatos alá-fölérendelt viszonyrendszerben való észlelésével, illetve fokozottan érvényesül a társas összehasonlítás,

mint identitás folyamat, mely az ingroup kiemelésben illetve a releváns outgroupok távolításában manifesztálódik.

5. A csoportidentitás fenyegetettsége, az identitásnak, mint rendszernek több szintjét érinti, ezért a csoportközi viszonyok mentén az identitás rendszerszintű értelmezése indokolt.
6. A hosztilis viszonyrendszerben megjelenő identitásállapotnak a csoportidentitás, valamint az Én interperszonális és intrapszichikus szintjein is kimutatható jellegzetességei vannak, ami mentén indokoltá válik az identitás rendszerszintű értelmezése.
7. Az Én-Másik viszonyrendszerbe ágyazott interperszonális és intrapszichikus diszpozícióknak kontextuális természetük van, azaz azon túl, hogy egy diszpozíció vonás szintjén jelen van, gyakorlása függ az adott társas helyzettől. Ennek értelmében egy hosztilis csoportközi helyzet nem adott diszpozíció meglétének, hanem gyakorlásának hiánya.

Összegezve az itt felsorolt következtetéseket, a felvázolt modell, mint kutatási paradigma, funkcionálisnak mondható. Ahhoz, hogy megértsük a csoportközi viszonyok természetét, és a megértésen túl be tudjuk jósolni őket, elengedhetetlen a folyamatban résztvevő faktorok, és a kontextus szimultán történő vizsgálata. Ez a megközelítés az általánosíthatóságról, mint kutatói ambícióról a hangsúlyt a bejósolhatóságra helyezi, és elsődleges kutatói küldetesként azt határozza meg.

Bibliográfia

- Abrieu, J. C. (1993). Central System, Peripheral system: their functions and roles in the dynamics of social representations. *Papers on Social Representations*
- Abrieu, J. C. (1996). Specific processes of social representations. *Papers on Social representations*, Vol. 5, 77–80
- Abrieu, J. C. (2001). A structural approach to social representations. in: Deaux, K.; Philogène, G. (szerk.) *Representations of the social: bridging theoretical traditions*. Blackwell, Oxford, 42–47.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian personality*. New York: Harper.
- Allen, T.J., Sherman, J.W. (2011). Ego Threat and Intergroup Bias: A Test of Motivated-Activation Versus Self-Regulatory Accounts. *Psychological Science*, 2011; DOI: 10.1177/0956797611399291
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Oxford, England: Addison-Wesley.
- Altemeyer, B. (2004): 'The Other „Authoritarian Personality”' In: Jost, J. T., Sidanius, J. (eds.) *Political Psychology*. Psychology Press, 85–106.
- Andreouli, E. (2010). Identity, Positioning and Self-Other Relations. *Papers of Social Representation*, 19 (1) 14.1-14.13
- Arisztotelész (1984). *Politika* (ford. Szabó Miklós). Gondolat, Budapest, 1984. ISBN:9632813650
- Bandura, Albert (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*. 37 (2): 122–147. doi:10.1037/0003-066X.37.2.122.
- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflicts as it does in Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601–627.
- Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., Gundar, A. (2009) A sense of self perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Review of the Red Cross*, June. 229-258.
- Batson, C.D. (1991). *The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer*, Hillsdale, NJ: Erlbaum
- Batson, C.D. (2009). "Two forms of perspective taking: imagining how another feels and imagining how you would feel". In K. D. Markman, W.M.P. Klein and J.A. Suhr (Eds.), *Handbook of Imagination and Mental Simulation* (pp. 267–279). New York: Psychology Press.
- Bauer, M. and Gaskell, G. 2008. Social Representations Theory: A progressive research programme for social psychology. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 38, no.4
- Baumeister, R., Smart, L., & Boden, J. M. (1996). The relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high self-esteem. *Psychological Review*, 103, 5–33.
- Baumeister, R.F. (1993). *Self-esteem: The puzzle of low self-regard*. New York: Plenum Press

- Beller, M. & Leerssen, J. (2001). *Identity, Imagology. A Handbook on the literary representation of national characters*
- Benwell, B., Stokoe, E. (2006). *Dicourse and Identity*. Edinburgh. UK: Edinburgh University Press
- Berger, P. (1963). *Invitation to Sociology: A Humanist Perspective*. New York, NY: Doubleday.
- Berger, P. (1966). *The Social Construction of Reality: a Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, New York: Anchor.
- Bernáth, A. (2014). *Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon*. TÁRKI, online <http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b333.pdf> . letöltés időpontja: 2019.05.20.
- Berry, J. W. (1997). *Immigration, acculturation, and adaptation*. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34.
- Berry, J. W. (2011). *Integration and Multiculturalism: Ways towards Social Solidarity*. *Papers on Social Representations*. Volume 20, pages 2.1-2.21
- Berry, J. W. (2017). *Theories and models of acculturation*. In S. J. Schwartz & J. B. Unger (Eds.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of acculturation and health* (pp. 15-28). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Berry, J.W. (1980) *Acculturation as varieties of adaptation*. In: Padilla, A., Ed., *Acculturation: Theory, Models and Findings*, Westview, Boulder, 9-25.
- Berry, J.W. (2013). *Intercultural Relations In Plural Societies: Research Derived From Multiculturalism Policy*. *anadian Ethnic Studies* 3(2):1122-1135.
- Bigazzi, S. (2012). *Énkép – Cigánykép. A cigánység szociális reprezentációja az olasz és a magyar társadalomban*. in *Magyar Pszichológiai Szemle*. Budapest 631-652
- Bigazzi, S. (2013). *Előítéletek*. in A. Varga (szerk.) *Esélyegyenlőség a mai Magyarországon*. PTE BTK NTI. Pécs, Hungary, 15-36
- Bigazzi, S. (2015). *Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete*. in Arató, F.; Varga, A. (eds) *Inclusive Excellence*, PTE-BTK Pedagogy Institute
- Bigazzi, S., Fülöp É., Szabó, Zs., Serdült, S. (2014). *From a victim to a perpetrator? A potential intergroup pattern*. *Universiteit Amsterdam, 2014 July 9-12 17th EASP General Meeting*. Amsterdam, Neatherlands.
- Bigazzi, S., Serdült, S., Bokrétás, I. (2019). *Empowerment of Intergroup Harmony and Equity in* Balvin, N. & J. D. C. (Eds): *Children and Peace Children and Peace: From Research to Action*, SpringerNature (in.press)

- Bigazzi, S.; Csertő, I. (2016). Minority identity strategies bound by prejudice: Restricted Perspectives of People Categorized as Gypsies. *Journal of Community & Applied Social psychology*. pp. 1-18. issn 1052-9284
- Billig, M. (1991). *Ideology and opinions: Studies in rhetorical psychology*. London: Sage Publications
- Binder, M. (2009). Beások etnikai mobilizáció, identitás. *Kisebbségkutatás*. 18. évf. 2. szám
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism; Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Print
- Bodor, P. (2002). A konstruktivizmus a pszichológiában. *BUKSZ*, 14-1. p. 67.
- Bodor, P. (2009). Az identitás diszkurzív konstrukciója: skizofrén Magyarország, skizofrén Európa. *Pszichológia* 29. évf. 4. sz. pp. 327-356
- Bokrétás I., Bigazzi, S. és Péley B. (2007): Átmenet– Identitás – Cigányság. I. Az értelmiségi lét felé haladó cigány fiatalok identitásalakulása. *Pszichológia*, 27. 4. sz. 299–326.
- Bokrétás, I. & Bigazzi, S. (2013) A felsőoktatásban tanuló roma fiatalok pszichológiája. in *Romológia folyóirat*. 86-103
- Brandt, Mark, and J. T. Crawford. "Studying a heterogeneous array of target groups can help us understand prejudice." *Current Directions in Psychological Science*
- Breakwell, G. M. (1986): *Coping with threatened identity* London: Methuen
- Breakwell, G. M. (1993). Social representation and social identity. *Papers on Social Representations - Textes sur les Représentations Sociales*. (1021-5573) Vol. 2 (3), 1-217 (1993).
- Breakwell, G. M. (2001). Social representational constraints upon identity processes. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the social: Bridging theoretical traditions* (pp. 271-284). Malden, : Blackwell Publishing.
- Breakwell, G.M (2010): *Resisting Representations and Identity Processes* *Papers on Social Representations*, 19, 6.1-6.11 (2010) [<http://www.psych.lse.ac.uk/psr/>] 6.4
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55, 429 – 444.
- Brewer, M. B. (2001). Ingroup identification and intergroup conflict: When does ingroup love become outgroup hate? In R. D. Ashmore, L. Jussim, & D. Wilder (Eds.), *Rutgers series on self and social identity; Vol. 3. Social identity, intergroup conflict, and conflict reduction* (pp. 17-41). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Butler, J. (1990; Anniversary edition 1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge.
- Cabecinhas, R. (2006). Identidade e Memória Social: Estudos comparativos em Portugal e em Timor-Leste (pp.183-214). in: Martins, M., Sousa, H., & Cabecinhas, R. (szerk.).

- Comunicação e Lusofonia: Para uma abordagem crítica da cultura e dos media. Porto: Campo das Letras.<http://hdl.handle.net/1822/6166>
- Cabecinhas, R. & Nhaga, N. (2008). Memórias coloniais e diálogos pós-coloniais. Guiné-Bissau e Portugal. in: Cabecinhas, R. & Cunha, L. (szerk.) *Comunicação Intercultural: Perspectivas, Dilemas e Desafios* (pp.109-132). Porto: Campo das Letras.<http://hdl.handle.net/1822/9320>
- Carnegie Council (2014). Modern Europe's Roma :Still Denied Social Justice by Matcheta M, Bhabha J Available at: http://www.carnegiecouncil.org/publications/ethics_online/0096 (accessed 12 July 2015)
- Carter, M. J.; Fuller, C. (2015). Symbolic interactionism. Sociopedia.isa, DOI: 10.1177/205684601561
- Carver, C.S. & Scheier, F. M. (2003). *Személyiségpszichológia*. Osiris Kiadó, Bp.
- Casey D. & Murphy, K. (2009). Issues in using methodological triangulation in research. *Nurse Researcher*. 16, 4, 40-55.
- Clemence, A. (2001). Social positioning and social representations. In Deaux and Philogene (SZERK.), pp. 83–95
- Crandell, Christian S.; Ferguson, Mark A.; Bahns, Angela J. (2013). "Chapter 3: When We See Prejudice". In Stangor, Charles; Crendell, Christian S. (Eds.). *Stereotyping and Prejudice*. Psychology Press.
- Crocker, J., Thompson, L., McGraw, K., & Ingerman, C. (1987). Downward comparison, prejudice, and evaluations of others: Effects of self-esteem and threat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 907–916.
- Curtis, R., Elliott, R. G. (2015). An introduction to *Einfühlung*. *Art in Translation*. Volume 6, 2014 - Issue 4
- Csepeli Gy. 2010. Gypsies and gadje-The perception of Roma in Hungarian society. *Central European Political Science Review*. vol.11. No.40. pp. 62-78.
- Csepeli Gy., Murányi I., & Prazsák G. (2011). *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon: társadalmi csoportok hierarchiájának látásvizonyai*. Budapest: Apeiron.
- Csepeli, Gy. (2008). *Cigányok és gádzsók. Romakép a magyar társadalmoban*. Loyolai Szent Ignác Kollégiumban 2008 április 25.-én tartott előadás kibővített változata
- Csepeli, Gy. (2010). Gypsies and gadje. The perception of Roma in Hungarian Society. *Central European Political Science Review*, 11(40): 62–78.
- Csepeli, Gy., Örkény, A. (2010). Az emancipáció kihívása a mai magyartársadalomban a romák és nem romák viszonyában. *Szociológiai Szemle* 25(3): 83–102.
- Davies, B., Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 43-63.

- Davies, B., Harré, R. (1999). Positioning: The discursive production of selves. In R. Harré & L. van Langehove (szerk.), *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 1–19
- Davis, M. H. (1983). Measuring individual differences in empathy: Evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113. doi:10.1037/0022-3514.44.1.113
- Davis, M. H. (1994). *Empathy: A social psychological approach*. Madison, WI: Brown and Benchmark.
- De Rosa, A. S., and Farr, R. (2001). Icon and symbol: two sides of the same coin in the investigation of social representations. In F. Buschini and N. Kalampalikis (Eds.), *Penser la vie, le social, la nature. Melanges en honneur de 'Serge Moscovici* (pp. 237–256). Paris: Maison de Sciences de l'Homme.
- De Rosa, A.S. (1993). Social Representations and Attitudes: problems of coherence between the theoretical definition and procedure of research. *Papers on Social Representations*, 2 (3), 178-192. [ISSN: 1021-5573 E185546]
- De Rosa, A.S. (2002). The "associative network": a technique for detecting structure, contents, polarity and stereotyping indexes of the semantic fields. *European Review of Applied Psychology*, 52 (3/4), 181-200. [ISSN: 1162-9088 E060]
- De Rosa, A.S.: Sur l'usage des associations libres dans l'étude des représentations sociales de la maladie mentale. *Connexions* 51, 27–50 (1988)
- Derrida, J., Spivak, G. C. (1976). *Of grammatology*.
- Dietz-Uhler, B., & Murrell, A. (1998). Effects of social identity and threat on self-esteem and group attributions. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 2(1), 24-35.
- Doise, W. (1992). L'ancrage dans les études sur les représentations sociales. *Bulletin de psychologie*, XLV, 405, 189–195
- Duveen, G. & Psaltis, C. (2008). The constructive role of asymmetry in social interaction. In U. Mueller, J. Carpendale, N. Budwig & B. Sokol (Eds.), *Social Life and Social Knowledge: Towards a Process Account of Development*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Duveen, G. (1993). The development of social representations of gender. *Papers on Social Representations*, 2(3), 171-177.
- Duveen, G. (2001). Representations, identities, resistance. In K. Deaux & G. Philogène (Eds.), *Representations of the Social*. Oxford: Blackwell.
- Duveen, G., & Lloyd, B. (1986). The significance of social identities. *British Journal of Social Psychology*, 25, 219-230.

- Duveen, G., & Lloyd, B. (1990). A semiotic analysis of the development of social representations of gender. In G. Duveen & B. Lloyd (Eds.), *Social Representations and the Development of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press
- Elcheroth, G. (2006). Individual-level and community-level effects of war trauma on social representations related to humanitarian law. *European Journal of Social Psychology*, 36, 907–930.
- Emerson, R. (1960) *From empire to nation*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Epstein, S. (1984) Controversial issues in emotion theory. *Review of Personality and Social Psychology* 5:64-88.
- Enns, D. (2012). *The Violence of Victimhood*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2012; 231 pages. ISBN: 978-0271052427.
- Enyedi Zs., Erős F. & Fábíán Z. (2001). Authoritarianism and prejudice in present-day Hungary. In K. Phalet & Örkény A. (Eds.), *Ethnic minorities and inter-ethnic relations in context: A Dutch-Hungarian comparison* (pp. 201-216). Ashgate: Aldershot.
- Enyedi, Z., Fábíán, Z., Sik, E. (2004). Nőttek-e az előítéletek Magyarországon? In. Kolosi T., Tóth I., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 2004* (pp. 375–399). Budapest: TÁRKI
- Erikson, E. H. (2002): *Gyerekkor és társadalom* Osiris kiadó, Bp.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: youth and crisis*. Norton & Co.
- Erős Ferenc (1998). *Megismerés, előítélet, identitás*. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. Budapest.
- Erős Ferenc. 1986. *Pszichoanalízis, freudizmus, freudomarxizmus*. Budapest: Gondolat.
- Erős, F. (2001). *Az identitás labirintusai* Janus/Osiris Kiadó, Bp.
- Erős, F. (2007). Irányok és tendenciák az előítéletek kutatásában. *Educatio*. 2007/1. pp.3-9.
- Erős, F. (2016). *Identitás és asszimiláció*, *Társadalomtudományi szemle*, 2016/2.sz.
- Erős, F. (2016). *Identitás és identitáspolitiká Pataki Ferenc munkásságában*. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71. 2/7. 357–362
- Fábíán Z., Sik, E. (1996). Előítéletesség és tekintélyelvűség. In. Andorka R., Kolosi T., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport 1996* (pp. 381–413). Budapest: TÁRKI.
- Feischmidt, M. (2016). A kritikai és emancipációs diskurzusok megújulásáról. In. Takács, J.. P. Tóth, P. (szerk). *Kisebbség, többség, többszörösség*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet
- Feischmidt, M., Szombati, K. (2013) *Cigányellenesség és szélsőjobboldali politika a magyar társadalomban*, *Esély: társadalom és szociálpolitikai folyóirat* 24: (1)

- Feischmidt, M., Szombati, K. (2014). A hagyományok visszatérése, a cigányellenesség és a jobboldali radikalizmus. In: Feischmidt, M. (szerk). *Nemzet a mindennapokban - Az újnacionalizmus populáris kultúrája - Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan Kiadó, 2014
- Feischmidt, M., Vidra, Zs. (2011). Az oktatási integráció társadalmi lenyomatai. In: Bárdi Nándor és Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Argumentum Kiadó és Nyomda Kft., Budapest. 57–93
- Ferrara, M., Friant, N. (2015) The application of a multi-methodology approach to a corpus of social representations. *Qual Quant*. Springer Science. DOI 10.1007/s11135-015-0203-3
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations* 7, 117-140.
- Ford, T. E. & Stangor, C. (1992). The role of diagnosticity in stereotype formation: Perceiving group means and variances. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63. 356-367
- Forray R. Katalin (2012) The Situation of the Roma/Gypsy Communities in Hungary. *HERA*, 2. 2.
- Forray, R. K., Orsós, A. (2016). Roma jövő Magyarországon. *Educatio* 25.évf. 4.sz.
- Forsman, L., & Johnson, M. (1996). Dimensionality and validity of two scales measuring different aspects of self-esteem. *Scandinavian Journal of Psychology*, 37(1), 1–15.
- Foucault M (1972). *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*. Pantheon Books, New York
- Fülöp É., & László J. (2011). Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban: a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyozása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66(3), 467–486.
- Fülöp, É. (2010). A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológia Doktori Iskola Szociálpszichológia Program.
- Gibson, J. J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Houghton Mifflin: Boston.
- Goffman, E. (1959b.) *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday
- Goffman, E. (1963b). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Guimelli, C. (1994). Transformation des représentations sociales, pratiques nouvelles et schèmes cognitifs de base. in: Guimelli, C. (szerk.) *Structure et transformations des représentations sociales*. Neuchatel, Delachaux et Niestlé
- Gyarmathy É. (2002). Asszertivitás-önelfogadás és mások elfogadása. online letölthető <http://www.lelekbenotthon.hu> letöltés időpontja: 2019. 06.14.

- Hamilton, D. L. (1981). Illusory correlation as a basis for stereotyping. In D. L. Hamilton (ed.) *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior*. Erlbaum, New York. 115-144
- Harré, R., & Moghaddam, F. (2003b). Introduction: the self and others in traditional psychology and in positioning theory. In R. Harré & F. Moghaddam (Eds.), *The Self and Others: Positioning Individuals and Groups in Personal, Political and Cultural Contexts*. Westport: Praeger.
- Harré, R., & van-Langehove, L. (1999b). The dynamics of social episodes. In R. Harré & L. van-Langehove (Eds.), *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell.
- Harré, R., van Langenhove (1999a). *Positioning theory. Moral contexts of international action*. Malden: Blackwell
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley
- Hogg, M.A.; Abrams, D.; Otten, S., Hinkle, S. (2004). The Social Identity Perspective: Intergroup Relations, Self-Conception, and Small Groups. *Small Group Research*. 4 (2004); 35; 246
- Horváth, M.T.; Düll, A.; László, J. (2010). A környezeti értékelés hosszútávú hatásai a migráció során. Előadás a Magyar Pszichológiai Társaság XIX. Országos Tudományos Nagygyűlésén, Pécs, 2010, május 16-29, Absztraktkötet
- Howard, J. A. (2000). Social Psychology of Identities. *Annual Review of Sociology*. Vol. 26 pp. 367-393
- Howarth, C. (2004). Re-presentation and resistance in the context of school exclusion: Reasons to be critical. *Journal of Community and Applied Social Psychology* 14, 356-377.
- Howarth, C. (2006). A social representation is not a quiet thing: Exploring the critical potential of social representations theory. *British Journal of Social Psychology*. 45, 65
- Humaines (en ligne : <http://www.scienceshumaines.com/textesInedits/Bouriche.pdf>)
- Hunter, J. A., O'Brien, K., Stringer, M. (2007). Threats to Identity, self-esteem and intergroup discrimination. *Social Behavior and Personality*, 2007, 35 (7), 937-942
- Hyman, H. H. (1942). The psychology of status. *Archives of Psychology (Columbia University)*, 269, 94
- Jankowitz, S.E. Macmillan, P. (2018). *The order of victimhood: violence, hierarchy and building peace in Northern Ireland*, Pages 1-218, €80.24 (hardcover), ISBN 978-3-319-98328-8
- Jansen, I. (2008). Discourse analysis and Foucault's "Archaeology of knowledge". *International Journal of Caring Sciences*, 1(3):107-111
- Jaspal R, Cinnirella M. (2010). Coping with potentially incompatible identities: accounts of religious, ethnic, and sexual identities from British Pakistani men who identify as Muslim and gay. *British Journal of Social Psychology*

- Jesuino, J. C. (2014). Um conceito reencontrado in. Teoria das representações sociais
- Jordan, C. H., Spencer, S. J., & Zanna, M. P. (2002). "I love me . . . I love me not": Implicit self-esteem, explicit self-esteem, and defensiveness. In S. J. Spencer, S. Fein, M. P. Zanna, & J. M. Olson (Eds.), *The Ontario Symposium: Vol. 9. M*
- Jost, J. T. – Banaji, M. R. (1999). A sztereotipizálás szerepe a rendszer igazolásában, a hamis tudat képződése. In: Hunyady Gy. – Hamilton, D. L. – Nguyen L. L. A. (szerk.): *A csoportok percepciója*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 489-518.
- Jovchelovitch, S. (1996). In defense of representations. [online]. LSE Research Online. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/2638>
- Jovchelovitch, S. (2000). Representações sociais e esfera pública: a construção simbólica dos espaços públicos no Brasil. Petrópolis, RJ: Vozes, 2000. 232 p.
- Jovchelovitch, S. (2002). Re-thinking the diversity of knowledge: Cognitive polyphasia, belief and representation. *Psychologie et société*, 5(1), 121-138.
- Jovchelovitch, S. (2007). Knowledge in context : representations, community and culture (author summary) [online]. London: LSE Research Online. Available at: <http://eprints.lse.ac.uk/2637>
- Jovchelovitch, S. Priego-Hernandez, J. (2013). Sociabilidades subterráneas. Identidade, cultura e resistencia em favelas do Rio de Janeiro. UNESCO
- Kelley, Harold H. (1967). Attribution Theory in Social Psychology. In Levine, David (ed.). *Nebraska Symposium on Motivation*. 15. University of Nebraska Press. pp. 192–238.
- Keresztes-Takács. O.; Lendvai, L.; Kende, A. (2016). Romaellenes előítéletek Magyarországon: politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változóktól független nyílt elutasítás. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2016, 71. 4/2. 609–627 DOI: 10.1556/0016.2016.71.4.2
- Kiss, J. (2002). Cigány életmód in.: (szerk.) László J. és Forray K. (2002): *A roma közösség kultúrája és iskolapszichológiája*, Pécsi tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pszichológiai Intézet, és Romológia Tanszék
- Kosterman, R.; Feshbach, S. (1989). Toward a measure of patriotic and nationalistic attitudes. *Political Psychology*, 10: 257-274.
- Kovács, M. (2010). Az előítéletek okai és mérséklésük lehetőségei: A szociálpszichológia nézőpont. *Alkalmazott Pszichológia*, 12, 7–27.
- Kulcsár, Zs. (1998). *Egészségpszichológia*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Laclau, E.; Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lahlou, S. (2015). Social representations and social construction: the evolutionary perspective of installation theory in. Sammut, G., Andreouli, E., Gaskell, G. and Valsiner, J., (Eds.) *The*

- Cambridge Handbook of Social Representations. Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2015, pp. 193-209
- László, J. (1999). Társas tudás, elbeszélés, identitás - A társas tudás modern szociológiai elméletei, Scientia Humana/Kairosz Kiadó
- László, J. (2002). Pszichológia, irodalom, elbeszélés, in :Vincze O. és Bigazzi S. (szerk.) (2008): Élmény, történet, a történetek élménye, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- László, J. (2003). History, identity and narratives, in J. László and W. Wagner (Eds.) Theories and Controversies in Societal Psychology. Budapest: New Mandate.
- László, J. (2005). Történetek tudománya, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
- László, J. (2008). The Science of Stories: An Introduction to Narrative Psychology. London and New York, Routledge.
- László, J. (2011). Narrative Psychology, in Daniel Christie: The Encyclopedia of Peace Psychology. San Francisco: Wiley-Blackwell, 2011. pp. 687-691.
- László, J., Fülöp, É. (2011). Nemzeti identitás és kollektív áldozati szerep. Pszichológia 31(3)295-315
- Latour, B. (2005). Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford: Oxford UP.
- Lazarus, R. S.; Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer
- Leman & Duveen, 1999
- Leman, P., Duveen, G. (1999). Representations of authority and children's moral reasoning.. In: European Journal of Social Psychology, Vol. 29, No. 5-6, 08.1999, p. 557-575.
- Lippmann, W. (1922). Public opinion. Oxford, England: Harcourt, Brace.
- Liu, J. H.; László, L. (2007). A narrative theory of history and identity: social identity, social representation, society and individual in Moloney, G. Walker , I. (Eds.): Social representation and history. Palgrave-Macmillan, 85-107.
- MacDonald. R.B., Bernardo, M. (2006). The politics of victimhood: historical memory and peace in Spain and the Basque. Journal of International Affairs Vol. 60, No. 1, Historical Reconciliation (fall/winter 2006), pp. 173-196 Published by: Journal of International Affairs Editorial Board <https://www.jstor.org/stable/24358019> Page Count: 24
- Maoz, I., & Eidelson, R. J. (2007). Psychological bases for extreme policy preferences. How the personal beliefs of Israeli Jews predict their support for population transfer in the Israeli-Palestinian conflict. American Behavioural Scientist, 50, 1476-1497. doi:10.1177/0002764207302465
- Marián B. (2013). Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon. ELTE TTK, Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. Letöltve: 2015. 08. 31. <http://konfl>

iktus kutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=367:ciganyellenesseg-
ma-a-ciganyokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=44:rasszizmus&Itemid=216

- Marková, I. (2007). Social identities and social representations: How are they related? In G. Mazzara, B. M. (1997) Stereotipi és pregiudizi. Il Mulino: Bologna
- Mazziotta, A., Feuchte, F., Gausel, N., & Nadler, A. (2014). Does remembering past ingroup perpetration promote postwar cross-group contact? Insights from a field-experiment in Liberia. *European Journal of Social Psychology*, 44(1), 43–52. <http://dx.doi.org/10.1002/ejsp.1986>
- Mead, G.H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Messing, V., Ságvári, B. (2016). Ahogy »másokhoz« viszonyulunk, az tükrözi azt, amilyenek magunk vagyunk. A magyarországi idegenellenesség okairól. In: Takács, J., P. Tóth, P. (szerk). *Kisebbség, többség, többszörösség*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet
- Mészáros, N. (2018). A magyarság észlelt kollektív áldozati identitásának hatása az aktuális csoportközi viszonyokra. PhD értekezés
- Mészáros, N., Vámos, E., Szabó, Zs. (2017). Sérülékeny identitás. A kollektív áldozati tudat pszichológiai hatásai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2017, 72. 3/4. 345–379
- Miklikowska, M. (2018). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Developmental Psychology*, 54(4), 703-717. <http://dx.doi.org/10.1037/dev0000474>
- Moghaddam, F. M. (2003). Interobjectivity and culture. *Culture & Psychology*, 9(3), 221-232.
- Moghaddam, F. M. (2006). Interobjectivity: The collective roots of individual consciousness and social identity. In T. Postmes & J. Jetten (Eds.), *Individuality and the Group: Advances in Social Identity*. London: Sage.
- Moliner, P. (1995). A two-dimensional model of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 25, 27–40.
- Moloney & I. Walker (Eds.) (2007). *Social Representations and identity: Content, process and power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Monroe, K. R.; Martínez-Martí, I.M.L. (2008). Empathy, Prejudice, and Fostering Tolerance. *Political Science and Politics*
- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image, son public*. Presses Universitaires de France, Paris
- Moscovici, S. (1984). The Phenomenon of Social Representation. In: Farr, R. és Moscovici, S. (szerk.) *Social Representations*. Cambridge University Press, Cambridge, 3–70.

- Moscovici, S. (1988): Notes toward a description of social representations. *European Journal of Social Psychology*, 18, 211–250
- Neményi M. – Takács J. (2005). Befogadás és idegenellenesség Európában és Magyarországon. *Esély*, (5): 24–52.
- Neményi M. (2007). Serdülő roma gyerekek identitás-stratégiái. *Educatio*, 1: 84–98.
- Noor, M., Brown, R., & Prentice, G. (2008). Prospects for intergroup reconciliation: Social-psychological predictors of intergroup forgiveness and reparation in Northern Ireland and Chile. In A. Nadler, T. E. Malloy, & J. D. Fisher (Eds.), *The social psychology of intergroup reconciliation* (pp. 97–114). New York, NY: Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780195300314.003.0006
- Noor, M., Shnabel, N., Halabi, S., & Nadler, A. (2012). When suffering begets suffering the psychology of competitive victimhood between adversarial groups in violent conflicts. *Personality and Social Psychology Review*, 16(4), 351–374. <http://dx.doi.org/10.1177/1088868312440048>
- Noor, M., Vollhardt, J. R., Mari, S., & Nadler, A. (2017). The social psychology of collective victimhood. *European Journal of Social Psychology*, 47(2), 121-134.
- Noor, M., Vollhardt, J. R., Mari, S., & Nadler, A. (2017). The social psychology of collective victimhood. *European Journal of Social Psychology*, 47(2), 121–134. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2300>
- Orsós Anna (2012). *Metszéspontok: A beás nyelv megőrzésének lehetőségeiről*. Virágmándula Kft., Pécs.
- Örkény, A. (2005). Hungarian National Identity: Old and New Challenges. *International Journal of Sociology*, 35 (4): 28–48.
- Örkény, A., Váradi, L. (2010). Az előítéletes gondolkodás társadalmi beágyazottsága, nemzetközi összehasonlításban. *Alkalmazott pszichológia* 12 (1-2), 29-46
- Parekh, B. (2002) *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Pásztor, I., Péntes, J. (2018). A cigányság lélekszáma és helyzete egy északkelet-magyarországi felmérés tükrében. In. *Földrajzi Közlemények* 2018. 142. 2. pp. 154–169.
- Pataki, F. (1982). *Az én és a társadalmi azonosságtudat* Kossuth Könyvkiadó, Bp.
- Pataki, F. (2002). Identitás - személyiség – társadalom. In. Lengyel, Zs.(szerk.) *Szociálpszichológia - Szöveggyűjtemény*, Osiris
- Pettigrew, T. F. (1979). The ultimate attribution error: Extending Allport's cognitive analysis of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 5(4), 461-476.
- Pettigrew, T.F. (1979). The Ultimate Attribution Error: Extending Allport's Cognitive Analysis of Prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 5 (4): 461

- Phoenix, A., Howarth, C., Philongene, G. (2016). The everyday politics of identities and social representations: A critical approach. *Representations*.
- Pinheiro, Filho, F. (2004). A noção de representação em Durkheim, *Luanova* n° 6, São Paulo
- Pléh Csaba (2010). *A lélektan története*. Budapest, Osiris.
- Psaltis, C. & Duveen, G. (2006). Social relations and cognitive development: The influence of conversation type and representations of gender, *European Journal of Social Psychology*, 36, 407-430.
- Psaltis, C. (2005). Communication and the construction of knowledge or transmission of belief: The role of conversation type, bahavioral style and social recognition, *Studies in Communication Sciences*, 5/2, 209-228
- Rappaport, J. (1984). Studies in empowerment: Introduction to the issue. *Prevention in Human Services*, 3, 1-7.
- representations. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 29, no. 2: 163-186.
- Ricouer, P. (1990). *Time and narrative*. The University of Chicago Press, Ltd., London
- Roccas, S., Klar, Y., Liviatan, I. (2006) The paradox of group-based guilt: modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
- Rokeach, M. (1956a). Political and religious dogmatism: An alternative to the authoritarian personality. *Psychological Monographs*, 70(18), (Whole No. 425).
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind*. New York: Basic Books.
- Rommetveit, R. (1991). Dominance and asymmetries in *A Doll's House*. In I. Marková & K. Foppa (Eds.), *Asymmetries in Dialogue* (pp. 195–220). New York: Harvester.
- Sági, A. (2015). A feltételes önbecsülés skála (cses-h) magyar változatának validálása és pszichometriai jellemzői. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2015, 70. 4/5. 787–805. DOI: 10.1556/0016.2015.70.4.5
- Sam, D. L. (2000). Psychological adaptation of adolescents with immigrant backgrounds. *Journal of Social Psychology*, 140, 5–25.
- Sam, D. L. (2006). Acculturation: Conceptual background and core components. In D. L. Sam & J. W. Berry (Eds.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* (pp. 11-26). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (Eds.). (2006). *The Cambridge handbook of acculturation psychology*. New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Sartre, J. P. (1946). Existentialism is a Humanism. online, <https://web.archive.org/web/20061128174932/http://www.theintellectualviewpoint.com/reading/existentialismisahumanism-sartre.pdf>
- Sartre, J.P. (2006). *A lét és a semmi*. Ford. Seregi Tamás. Budapest, L'Harmattan

- Serdült, S. (2015). Lenni és lehetni: Az identitás és az inkluzív kiválóság kapcsolata. Arató, F.; Varga, A. (Eds.) *Inclusive Excellence*, PTE-BTK Pedagogy Institute
- Sherif, M. (1966). In *Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*. MA: Houghton-Mifflin: Boston.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (2005). A szociális dominancia elmélet. In J. Sidanius, & F. Pratto, *A társadalmi dominancia. A társadalmi hierarchia és elnyomás csoportközi elmélete* (old.: 84-112.). Budapest: Osiris Kiadó.
- Sidanius, Jim; Pratto, Felicia (1999). *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simonovits, B., Szalai, B. (2013). Idegenellenesség és diszkrimináció a mai Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 174, 251–262.
- Slocum-Bradley, N. (2009). The Positioning diamond: A trans-disciplinary framework for discourse analysis, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 129.
- Smurda, J.D; Wittig, M.A., Gokalp, G. (2006). Effects of Threat to a Valued Social Identity on Implicit Self-Esteem and Discrimination. *Group Processes and Intergroup Relations*
- Sneed, J. R., Schwartz, S. J., & Cross, W. E., Jr. (2006). A multicultural critique of identity status theory and research: A call for integration. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 6(1), 61–84. https://doi.org/10.1207/s1532706xid0601_5
- Sorell, G. T., & Montgomery, M. J. (2001). Feminist Perspectives on Erikson's Theory: Their Relevance for Contemporary Identity Development Research. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(2), 97–128. https://doi.org/10.1207/S1532706XID0102_01
- Stachel, P. (2007). Identitás: A kortárs társadalom- és kultúratudományokegy központi fogalmának genezise, inflálódása és problémái *Regio - 18. évf. 4. sz.*
- Staub, E. (1997) Blind versus constructive patriotism: moving from embeddedness in the group too critical loyalty and action. In Bar-Tal, D., Staub, E. (Eds.) *Patriotism in the lives of individuals and nations*. 213-228. Nelson-Hall, New York
- Stephan, W. G.; Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In Oskamp, S. (Ed.) *Reducing Prejudice and Discrimination* (pp. 23–45). Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stephan, W.G., & Renfro, C.L. (2016). The Role of Threat in Intergroup Relations. In Mackie, D.M. & Smith, E.R. (Eds.), *From Prejudice to Intergroup Emotions: Differentiated Reactions to Social Groups*, (191-207). ProQuest Ebook Central.
- Strelan, P., Zdaniuk, A. (2015). Threatened state self-esteem reduces forgiveness. *Self and Identity*, 14(1):16-32
- Sullivan, D., Landau, M. J., Branscombe, N. R., & Rothschild, Z. K. (2012). Competitive victimhood as a response to accusations of ingroup harm

- Szabó Zs.P. (2013). A nemzeti csoporttal való azonosulás hatása a csoportalapú érzelmek átélésére. PhD-értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Pszichológia Doktori Iskola.
- Szabó, O. (2009). A szociális reprezentáció elmélet megjelenése a magyar tudományos irodalomban szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem, BTK pszichológia
- Szabó, Zs. P., László, J. (2014) A nemzettel való azonosulás magyar kérdőíve. Magyar Pszichológiai Szemle, 69 (2). pp. 293-318. ISSN 0025-0279
- Szalai, J. (2010). A szabadságtalanság bővülő körei. Az iskolai szegregáció társadalmi 'értelméről'. *Esély*, 2010/3, 2-22 p.
- Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.
- Tajfel, H. (1968). The cognitive aspects of prejudice. *Journal of social issues* volume XXV. Nr. 4.
- Tajfel, H. (1972). Social categorization. in S. Moscovici (Ed.), *Introduction à la psychologie sociale* (Vol. 1, pp. 272-302). Paris: Larousse
- Tajfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Tajfel, H. (1982). Social psychology of intergroup relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39.
- Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., & Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178. doi:10.1002/ejsp.2420010202
- Tan, S.-L. & Moghaddam, F., M. (1999). Positioning in intergroup relations. In R. Harré & L. van Langehove (Eds.), *Positioning Theory*. Oxford: Blackwell.
- Thompson, M. S., & Keith, V. M. (2001). The blacker the berry: Gender, skin tone, self-esteem and self-efficacy. *Gender & Society*, 15(3), 336–357
- Turner, J. C. (1987) *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell: Oxford.
- Tversky, A. Kahneman, D. (1974). Judgement under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*
- Váradi L. (2014). *Youths Trapped in Prejudice - Hungarian Adolescents' Attitudes towards the Roma*. Germany: Springer Fachmedien Wiesbaden. doi: 10.1007/978-3-658-05891-3.
- Vergès, P. & Bouriche, B. (2001). L'analyse des données par les graphes de similitude. *Sciences*
- Vollhardt, J. R. (2009a). The role of victim beliefs in the Israeli-Palestinian conflict: Risk or potential for peace? *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 15(2), 135–159.
- Vollhardt, J. R. (2012). Collective victimization. In L. R. Tropp (Ed.), *The Oxford Handbook of Intergroup Conflict* (136–157) New York, NY: Oxford University Press.

- Vollhardt, J. R. (2013). "Crime against humanity" or "Crime against Jews"? Acknowledgment in construals of the holocaust and its importance for intergroup relations. *Journal of Social Issues*, 69, 144–161.
- Vollhardt, J. R., & Bilali, R. (2015). The role of inclusive and exclusive victim consciousness in predicting intergroup attitudes: Findings from Rwanda, Burundi, and DRC. *Political Psychology*, 36, 489–506.
- Volpp, L. (2001) Feminism versus Multiculturalism? *Columbia Law Review*, 101(5):1181–1218.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Ed., Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. (Eredeti kiadás 1934)
- Wagner, W. (1998). Social Representations and beyond: Brute Facts, Symbolic Coping and Domesticated. *Culture Psychology*, 4, 297–329
- Wagner, W.; Duveen, G.; Farr, R.; Jovchelovitch, S.; Lorenzo Cioldi, F.; Marková, I.; Rose, D. (1999). Theory and method of social representations. *Asian Journal of Social Psychology*, 2, 95–125
- Wagner, W.; Hayes, N. (2005). *Everyday discourse and Common Sense*, Palgrave, Hampshire